

PARTER**Käranden**

1. Vapstens lappby, 802506-0289
c/o Torkel Stångberg, Box 142, 920 64 Tärnaby
- 2 - 22. Enskilda medlemmar i Vapstens lappby, se partsförteckning i domsbilaga 1

Ombud för 1 - 22: Advokat Jan Södergren
Jan Södergren Advokatbyrå AB
Box 241 64, 104 51 Stockholm

Svaranden

1. Vapsten sameby, 895400-2948
Box 235, 921 34 Lycksele
 - 2 - 12. Enskilda medlemmar i Vapsten sameby, se partsförteckning i domsbilaga 1
- Ombud för 1 – 12 och ombud och rättshjälpsbiträde för 8 – 9:
Advokaten Per Magnusson
Magnusson Minds Advokatbyrå AB
Kampementsgatan 8
115 38 Stockholm

DOMSLUT

1. Käromålet ogillas.
2. Vapstens lappby och enskilda medlemmar i Vapstens lappby (se partsförteckning i domsbilaga 1) ska solidariskt ersätta Vapstens sameby m.fl. för rättegångskostnader med 3 511 583 kr och ränta enligt 6 § räntelagen på beloppet från den 17 juni 2022 tills betalning sker. Av beloppet avser 3 236 208 kr ombudsarvode.
3. Tingsrätten bestämmer ersättningen enligt rättshjälpslagen för Per Magnusson till 166 731 kr, varav 133 385 kr avser arbete och 33 346 kr mervärdesskatt.
4. Vapstens lappby och enskilda medlemmar i Vapstens lappby (se partsförteckning i domsbilaga 1) ska solidariskt utge ersättning för Lars-Jonas Ommas rättshjälpskostnader med den fördelning mellan staten och Lars-Jonas Omma som rättshjälpsmyndigheten bestämmer.

5. Vapstens lappby och enskilda medlemmar i Vapstens lappby (se partförteckning i domsbilaga 1) ska solidariskt utge ersättning för Tomas Ommas rättshjälpkostnader med den fördelning mellan staten och Tomas Omma som rättshjälpmyndigheten bestämmer.
-

Innehåll

BAKGRUND	4
YRKANDEN M.M.	8
GRUND FÖR TALAN	9
Vapstens lappby m.fl.	9
Vapstens sameby m.fl.	9
UTVECKLING AV TALAN	10
Vapstens lappby m.fl.	10
Vapstens Sameby m.fl.	20
UTREDNINGEN I MÅLET	28
Torkel Stångberg	28
Erik Östergren	36
Bo Barruk	41
Tomas Stångberg	42
Kjell-Åke Lundström	44
Göta-Louise Bäckman	46
Inger-Ann Omma	47
Margareta Omma	51
Merete Omma	52
Lars-Anders Ågren	52
Göran Lundvall	53
Carl Lebeck	58
DOMSKÄL	59
<i>Renskötselrätten</i>	59
<i>Vapstens sameby</i>	60
<i>Svarandenas rätt att bedriva renskötsel i Vapstens sameby</i>	61
<i>Regeringsformens bestämmelse om det samiska folket och folkrättsliga principer om urfolks rättigheter</i>	62
<i>Kan rennäringslagens krav på medlemskap i sameby åsidosättas av annan anledning?</i>	63
<i>Frågan om utträngning</i>	65

<i>Bättre rätt till renskötsel eller delad rätt till renskötsel</i>	65
<i>Rättegångskostnader och rättshjälp</i>	66
HUR MAN ÖVERKLARAR.....	68

BAKGRUND

I nu gällande rennäringslag (1971:437) regleras rennäringens villkor i Sverige. I 1 § rennäringslagen anges att rätten till renskötsel tillkommer den samiska befolkningen och grundas på urminnes hävd. Enligt 6 § rennäringslagen finns för renskötseln samebyar. Dessa är särskilda juridiska personer och har var sitt betesområde, vars indelning numera bestäms av Sametinget. Tidigare bestämde respektive länsstyrelse om indelningen av samebyarnas betesområden.

Samebyarna har enligt 9 § rennäringslagen till ändamål att för medlemmarnas bästa ombesörja renskötseln inom respektive bys betesområde och enligt 1 § rennäringslagen får renskötselrätten utövas av den som är medlem i sameby.

I 11 § rennäringslagen regleras medlemskapet i sameby. Medlem i sameby är

1. same som deltar i renskötseln inom byns betesområde
2. same som deltagit i renskötseln inom byns betesområde och haft detta som stadigvarande yrke och inte övergått till annat huvudsakligt förvärvsarbete
3. den som är make eller hemmavarande barn till medlem som avses under 1 eller 2 eller som är efterlevande, make eller underårigt barn till avliden sådan medlem.

Enligt 12 § rennäringslagen får en sameby som medlem anta annan same än som anges i 11 § om denne avser att med egna renar driva renskötsel inom byns renbetesområde. En sökande, som av samebyn vägras inträde som medlem får av Sametinget medges inträde om det finns särskilda skäl.

Enligt rennäringslagen är således medlemskap i sameby förbehållet renskötande samer och rätt till renskötsel inom en samebys område förutsätter medlemskap i samebyn.

Samerna, dåförtiden kallade lappar, fick sin rätt till renbete första gången reglerad i lag genom lagen (1886:38 s 1) angående de svenska Lapparnes rätt till renbete i Sverige. I 1 § denna lag angavs att lapparna fick med sina renar uppehålla sig inte bara inom Norrbottens och Västerbottens lappmarker och de för dem inom Jämtlands län avsatta land utan även på de trakter i övrigt vilka de ”efter gammal sedvana hitintills hafva besökt”.

Dessförinnan hade i ett tillägg till 1751 års gränstraktat mellan Norge och Sverige (”lappcodicillen”) överenskommits att samerna (”lapparna”) efter gammal sedvana höst och vår skulle få flytta med sina renar över den fastställda riksgränsen. Denna rätt för samerna att flytta över riksgränsen begränsades i praktiken i viss mån genom 1883 års förordning ”rörande de Lappar, som med renar flytta emellan de förenade konungarikena Sverige och Norge (SFS 1883:29).

I 5 § 1886 års renbeteslag angavs att ”de för lapparne afsatta land” skulle indelas i lappbyar, som således fick en territoriell utsträckning. Konungens Befallningshavande, i det följande benämnd KB, d v s länsstyrelsen, skulle verkställa indelningen i lappbyar. Inom en lappby fick sommartiden inte andra lappar uppehålla sig med sina renar än de, vilka själva erhållit rätt till detta, eller vilkas förfäder tillhört lappbyn eller haft rätt att vistas inom lappbyns område. Regleringen i 1886 års renbeteslag innebar att renskötselrätten skulle vara en kollektiv rätt för de renskötande samerna.

I 6 § och 7 § 1886 års renbeteslag reglerades överflyttning av en same med renar från en lappby till en annan och det gavs även möjlighet för KB att hänvisa en same till en annan lappby, där utrymme fanns, ifall det befanns att betet inom en lappby inte var tillräckligt för det renantal som fanns i lappbyn. KB kunde vid behov förelägga vite för en same som vägrade följa hänvisningen att med sina renar flytta till en annan lappby.

1886 års renbeteslag ersattes år 1898 med lagen (1898:66) om de svenska lapparnes rätt till renbete i Sverige. I 7 § denna lag reglerades överflyttning av same med renar från en lappby till en annan. Tillstånd till överflyttning kunde beviljas av KB. På samma sätt som i 1886 års renbeteslag reglerades i 8 § hur det skulle förfaras ifall renantalet i en lappby blivit för stort. I första hand skulle renar som tillhörde andra än lappar avföras. Om detta inte skulle vara tillräckligt kunde, i likhet med bestämmelserna i 1886 års renbeteslag, en same med renar hänvisas att flytta till en annan lappby.

Den 5 februari 1919 träffades mellan Sverige och Norge en konvention angående flyttlapparnas rätt till renbetning. De fyra nordligaste lappbyarna i Sverige, nämligen Könkämä, Lainiovuoma, Saarivuoma och Talma lappbyar, hade sina sommarbetesmarker i Norge; dessa lappbyar saknade i stort sett sommarbetesmarker i Sverige. Den träffade renbeteskonventionen med Norge kom att medföra att de nämnda lappbyarna fick till betesområdet införa högst 39 000 renar, förutom årskalvar (prop 1925:227 s 6). Eftersom det sammanlagda renantalet i de nämnda fyra lappbyarna betydligt översteg 39 000 var det nödvändigt att nedbringa lappbyarnas renantal för att anpassa dessa till vad som medgavs enligt renbeteskonventionen med Norge.

Med upphävande av 8 § i 1898 års renbeteslag föreskrevs i 2 § lagen (1925:181) angående minskning i vissa fall av renantalet inom lappby, som infördes på grund av renbeteskonventionen med Norge, att länsstyrelsen kunde förordna om minskning av renantalet i Könkämä, Lainiovuoma, Saarivuoma och Talma lappbyar till sammanlagt 39 000. Av 1 § i denna lag framgick hur detta kunde ske. I första hand skulle renar som tillhörde andra än samer avlägsnas. Om detta inte var tillräckligt fick länsstyrelsen efter hörande av berörda lappbyar hänvisa en eller flera samer till någon annan lappby där det fanns utrymmes och dit inflyttning kunde ske utan avsevärd olägenhet. Den same som själv eller vars förfäder länge tillhört lappbyn, eller som inom dess område haft rätt till bete för sina renar skulle inte mot sin vilja hänvisas till en annan lappby utan synnerliga skäl. Om en same hänvisades att flytta till en annan lappby skulle

länsstyrelsen förelägga vite att inom viss tid ha verkställt flyttningen och meddela de föreskrifter som skulle iakttas. Om hänvisning till annan lappby lämpligen inte kunde ske skulle renantalet nedbringas genom nedslaktning, försäljning eller på annat sätt.

En ny rennäringslag trädde i kraft 1928, lagen (1928:309) om de svenska lapparnas rätt till renbete i Sverige. I 9 § förskrevs att om lapp med sina renar ville inflytta till en lappby skulle han söka tillstånd hos KB, i det län dit lappbyn hörde. Över ansökningen skulle lapparna i den by dit inflyttningen skulle ske höras. Om inflyttningen kunde beröra lappby i ett annat län skulle även KB i det länet höras. Om det efter utredning befanns att det fanns utrymme för den som ville inflytta, och det lämpligen kunde ske, skulle sökande ges rätt att inflytta.

1928 års renbeteslag har ersatts med 1971 års rennäringslag, som fortfarande är i kraft.

1919 års renbeteskonvention med Norge medförde att ett antal samefamiljer med sina renar flyttade till lappbyar längre söderut i landet. Två bröder Omma från Karesuandoområdet hamnade med sina familjer och renar i Vapstens lappby.

Inflyttningen i Vapstens lappby blev inte friktionsfri. De inflyttade hade i vissa avseenden annan kultur än de i Vapsten redan befintliga samerna, med annat språk, annat dräktskick och inte minst annan form av renskötsel. De i Vapsten befintliga samerna idkade enkelt uttryckt intensiv renskötsel medan de norrifrån inflyttade samerna bedrev extensiv renskötsel.

Den intensiva renskötseln innefattade att renarna vintertid hölls i inhägnader under bevakning och att de vid sommarbetet också hölls samlade under bevakning. Renarna blev på detta sätt mer tama och kunde även mjölkas.

Den extensiva renskötsel som bedrevs av de inflyttade samerna innebar att renarna fritt fick röra sig över större områden på vinter- såväl som sommarbete och att renarna inte blev tama på samma sätt som vid den intensiva renskötseln.

Friktionerna mellan inflyttade och ursprungliga samer i Vapsten medförde att kärandeparterna vid Lycksele tingsrätt väckte den 5 juni 2017 talan mot svarandeparterna med yrkande om bättre rätt till renskötsel inom Vapstens samebys betesområde. Tingsrätten meddelade dom den 28 februari 2020 och biföll käromålet på så sätt att rätten till renskötsel inom Vapstens samebys område skulle vara delad mellan kärande- och svarandeparterna.

Domen överklagades till Hovrätten för Övre Norrland som i slutligt beslut den 16 december 2020 undanröjde tingsrättens dom och återförvisade målet till ny behandling vid tingsrätten. Som skäl angavs att tingsrätten gjort sig skyldig till grovt rättegångsfel, som inte kunde avhjälpas i hovrätten, genom att tingsrätten dömt över mer och annat än vad parterna yrkat.

Lycksele tingsrätt har därefter i ny sammansättning efter fortsatt förberedelse och ny huvudförhandling företagit målet till avgörande på nytt.

YRKANDEN M.M.

Vapstens lappby m.fl. har yrkat i första hand att tingsrätten ska fastställa att de har bättre rätt till renskötsel än Vapstens sameby och dess enskilda medlemmar i av Länsstyrelsen för Vapstens sameby fastställda renskötselområdet (se karta i ab 50) med åtföljande rätt till att bedriva renskötsel där. I andra hand har Vapsten lappby m.fl. yrkat att tingsrätten ska fastställa att parterna har gemensam rätt till renskötsel i området (se karta i ab 50).

Vapstens Sameby m.fl. har bestritt Vapstens Lappby m.fl:s yrkanden.

Parterna har yrkat ersättning för sina rättegångskostnader.

GRUND FÖR TALAN

Vapstens lappby m.fl.

Kärandena har, genom sina förfäder, en upparbetad sedvanerätt till renskötsel inom det område som tvisten gäller. Urminnes hävd kan härledas till åtminstone början av 1800-talet. Svarandena eller deras förfäder har inte erhållit permanent tillstånd att utöva renskötsel i området. För det fall de anses ha erhållit tillstånd har beslutet inte tillkommit i laga ordning. Svarandena har därefter kvarstannat i ond tro. Försåvitt rätten finner att Karesuandosamerna har erhållit tillstånd att bedriva renskötsel i Vapsten samt ej kan anses ha kvarblivit i ond tro, har Karesuandosamerna förlorat rätten därtill eftersom de upphört med renskötseln på grund av sin egen förskyllan eftersom de har försatts i konkurs samt har sökt sig självmant till andra samebyar. Kärandena har inte förlorat rätten till renskötsel. Enda sättet att förlora sin rätt till renskötsel är att ge upp den frivilligt. De har inte gett upp den frivilligt utan de har blivit utträngda mot sin vilja. Att kärandena berövats rätten till renskötsel står i konflikt med egendomsskyddet i Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna.

Vapstens sameby m.fl.

Kärandena har inte en upparbetad sedvanerätt till renskötsel inom det område som tvisten gäller. År 1932 hade enstaka personer av kärandenas förfäder rätt att bedriva renskötsel inom området. Medlemskap i en lappby eller en sameby är en förutsättning för renskötselns bedrivande. Svarandena och deras förfäder har, och hade, tillstånd att flytta till och stanna kvar i Vapsten. I vart fall var det myndigheternas avsikt att svarandenas förfäder skulle kvarstanna inom Vapsten för att bedriva renskötsel inom området. Svarandena har varit i god tro om kvarstannandet. Kärandena har förlorat rätten till renskötsel i Vapsten genom att kärandenas förfäder senast 1957 upphörde med renskötseln och övergick till andra förvärvsarbeten. Kärandena och deras förfäder har inte blivit utträngda av svarandena och deras förfäder. Europeiska konventionen

om skydd för de mänskliga rättigheterna är inte tillämplig mellan enskilda individer utan har endast så kallad indirekt horisontell effekt. Under alla omständigheter innebär svarandenas utövning av renskötselrätt inom området inte något brott mot konventionen.

UTVECKLING AV TALAN

Vapstens lappby m.fl.

Kärandena har, genom sina förfäder, en upparbetad sedvanerätt till renskötsel inom det område som tvisten gäller. Urminnes hävd kan härledas till åtminstone början av 1800-talet. Rätten inom Vapsten-området var ursprungligen och fram till 1920 s.k.

Lappskatteland i privat ägo och tillhörde kärandenas förfäder. Av jordeboken år 1825 framgick att Westernbottens läns lappmarker, särskilt angående Wapstbyn i Stensele socken, bestod av 18 lappskatteland. 1882 års jordebok visar att viss mark registrerades som kronojord. Detta gällde dock inte då benämnda Vapstens Lappby (Gamla Vapstens lappby, d.v.s., de ursprungliga Vapstensamernas sameby) som framdeles kvarstod som eget lappskatteland. Eftersom Gamla Vapstens lappby i den sista gällande jordeboken inte är utesluten som enhet "under enskild disposition", indikerar detta en Lappbyn tillhörande äganderätt även idag. Av en kungörelse år 1899 i vilken kungjordes att Lappbyns lappskatteland kvarstod med åtta registrerade enheter kan kärandena härleda sina förfäder genom exempelvis släktnamnet Stångberg.

Kärandena kan också härleda sina förfäder till ett protokoll vid tingshuset i Lycksele. Av ett protokoll fört vid sammanträde den 13 och 14 januari 1916 med nomadlapparna inom Vapstens, Umbyns och Rans lappbyar utvisas att det fanns renskötande samer i Vapstenområdet innan Karesuandosamerna flyttade in. Vissa av kärandenas förfäder är i viss mening inflyttade i området, inflyttningen skedde helt i enlighet med då gällande reglering, nämligen enligt 7 § i 1898 års lag om de svenska lapparnas rätt till renbete. Samtliga kärandena kan härleda sin ursprungliga rätt till renskötsel i Vapsten och denna rätt har uppkommit före Karesuandosamernas olagliga kvarblivande i området. Som exempel kan anges Bo Barruk vars förfäder på morssidan var innehavare av lappskattelandet "Gurkfjäll". I uppbördsboken för 1872 och 1873 års jordbeskattning upptas Nils Nilsson (f. 1838, d. 1906) som skattebetalande landinnehavare för

Gurkfjäll inom "Wapstbyn Lycksele Härads lappbyar". Nils Nilsson (f.1838) är Bo Barruks mormors farfar. Bo Barruk är därför i rätt nedstigande led släkt med i jordeböcker och skattelängder upptagna skattelandsinnehavare. Lappskattelanden fungerade som boskapsrancher, men också jakt och fiske stod på bruksprogrammet. Frågan om bättre rätt måste först och främst utläsas från grundläggande juridiska principer. Samerättsliga principer är sammanfallande i Sverige och Norge. Lappkodicillen art 10 visar att bruken är grundläggande för rätten. Svarandena eller deras förfäder har inte erhållit permanent tillstånd att utöva renskötsel i området, för det fall de anses ha erhållit tillstånd har beslutet inte tillkommit i laga ordning. Svarandena har därefter kvarstannat i ond tro. Försåvitt rätten finner att Karesuandosamerna har erhållit tillstånd att bedriva renskötsel i Vapsten samt ej kan anses ha kvarblivit i ond tro, har de förlorat rätten därtill eftersom de upphört med renskötseln på grund av sin egen förskyllan eftersom vissa av dem försatts i konkurs eller sökt sig självmant till andra samebyar. Före den 1 januari 2007 var det Länsstyrelsen som fattade beslut om registrering av samebyar efter prövning om ansökande samebyns stadgar tillkommit i föreskriven ordning och inte innehöll något som stred mot lag. Sedan år 2007 är det Sametinget som hanterar dessa ärenden. Enligt 1 § 3 st. rennäringslagen (1971:437), RNL, får renskötseln utövas av den som är medlem i sameby. Enligt 10 § RNL kan sameby förvärva rättigheter och åta sig skyldigheter när registrering skett enligt 39 § RNL, d.v.s. upprättat stadgar, antagit styrelse etc. Rennäringslagen ska jämföras med lagen om de svenska lapparnas rätt till renbete i Sverige 1928:309 (1928 års renbeteslag), som bl.a. reglerade att lapp inte fick uppehålla sig med sina renar på främmande samebyars till gränserna bestämda betesområden. Enligt 7 § skulle lapparna vara indelade i lappbyar för renskötselns drivande. Enligt 8 § skulle till lappby höra bl.a. lapp, som innehade tillstånd jämlikt 9 § att inflytta till lappbyn. Ville lapp med sina renar inflytta till lappbyn, hade han enligt 9 § 1. att söka tillstånd därtill hos Konungens befallningshavande i det län, dit lappbyn tillhörde. I andra stycket samma lagrum stadgades att då lapp i strid med bestämmelserna i första stycket inflyttat till lappby kunde konungens befallningshavande förelägga honom vid vite att inom viss tid avflytta med sina renar från lappbyn. Regleringen har klart karaktären av en förbudsregel att inflytta till en lappby

utan tillstånd. Karesuandosamerna är inflyttade samer från Karesuando. De kom till Vapstenområdet i början av 1930-talet. Av Kungl. Maj:ts befallningshavande skrift i juni 1931 framgår att Karesuandosamerna beviljades så kallat flyttningsbete under ett år räknat från februari 1931. De erhöll således inte, och har aldrig sedan beviljats, tillstånd att idka renbete på området efter den 2 februari 1932. De inflyttade samerna stannade emellertid kvar och utövade olovligen renskötsel i området, vilket svarandena även gör idag. Skälet till ett temporärt flyttningsbete var enligt lappfogden Hans Cederbergs brev att renräkningen, efter det att tillståndet upphört, skulle vara avslutad samt att en fråga om Jämtlandsgränsens registrering då förhoppningsvis skulle vara avgjord. Meningen var uppenbart att Karesuandosamerna skulle beredas permanent plats i Frostvikens mellersta lappby. Flyttningsbetet i Vapsten kom att utnyttjas växelvis med Frostviken. I Hans Cederbergs skrivelse till länsstyrelsen den 15 oktober 1931 skriver Cederberg – som ingalunda var behörig beslutsfattare – att han förutspår att Karesuandosamerna ”med all säkerhet kommer att söka tillstånd att för framtiden få bosätta sig inom Västerbottens län” det vill säga inte specifikt Vapsten. Något sådant tillstånd har inte sökts. Lappfogden hade endast behörighet att fatta beslut om hur verksamheten skulle utövas. Dock hade lappfogden inte behörighet att fatta tillfälliga eller permanenta inflyttningsbeslut. För det fall tingsrätten skulle finna att sådan behörighet fanns har beslutet inte tillkommit i laga ordning. Enligt då gällande reglering (bl.a. 7 § 1886 års lag om de svenska lapparnas rätt till renbete) fick ett sådant beslut inte fattas utan att berörd sameby hade hörts. Lappbyn hördes inte i frågan. Karesuandosamerna visste eller borde således ha vetat att det krävdes en ansökan som därtill beviljades av Kungl. Maj:ts befallningshavande för att de skulle få flytta in och stanna kvar i Vapsten. Karesuandosamerna var således i ond tro, vilket smittar senare nyttjanden. Detta förhållandet förändras inte av Kungl. Maj:ts beslut 1973-11-19 att, utan motivering, avslå yrkandet om avhysning av Karesuandosamerna. Länsstyrelsens beslut den 22 juli 1971 – att yrkandet inte skulle föranleda någon åtgärd – är därtill märkligt motiverat. Det uppges att 1928 års lag upphörde den 1 juli 1971 och att ansökan inkom till länsstyrelsen den 20 juli samma år – d.v.s. 20 dagar för sent – avseende förhållanden och omständigheter som härrörde sig mer än 40 år tillbaka, då 1928 års lag var gällande. Beslutet innebar en rättsstridig legitimering av

Karesuandosamernas ockupation och att de ursprungliga Vapstensamernas lagliga rättigheter upphörde redan vid tidpunkten för inflyttningen. Både de ursprungliga Vapstensamernas sameby och Karesuandosamerna sökte registrering hos länsstyrelsen i enlighet med 1971 års lag. de ursprungliga Vapstensamerna inkom med en komplett ansökan till länsstyrelsen 1974-12-10. Karesuandosamerna hade dessförinnan (enligt länsstyrelsens anteckningar) inkommit med en ansökan som inte var komplett. Deras fullständiga ansökan inkom först 1975-03-18. Den 13 maj 1975 kom länsstyrelsen att avslå de ursprungliga Vapstensamernas ansökan under motiveringen att personerna som sökt registreringen inte utgjorde medlemmar i samebyn enligt 11 § RNL. De ursprungliga Vapstensamernas ansökan avsåg registrering i konkurrens med Karesuandosamernas ansökan, men det framstår av ordalydelsen som att länsstyrelsen kom att betrakta den som en ansökan om medlemskap i Karesuandosamernas sameby. Samma dag biföll länsstyrelsen Karesuandosamernas ansökan med motiveringen att stadgarna för samebyn tillkommit i föreskriven ordning och ej innehöll något som stred mot lag eller författning. De ursprungliga Vapstensamerna överklagade besluten och av överklagandet framgår deras ståndpunkt om att de hade upparbetat sedvanerätten samt att Karesuandosamerna befann sig där olagligen enligt 1928 års renbeteslag. Kammarrätten gjorde emellertid ingen ändring och Regeringsrätten meddelade inte prövningstillstånd. Det är de ursprungliga Vapstensamernas uppfattning att utgången i registreringsärendet starkt påverkades av en tjänsteman på lantbruksnämnden, Göran Lundvall. Han satt med som ordförande vid Vapsten samebys årsstämma 1973-02-01. Länsstyrelsen begärde år 1974 lantbruksnämndens (rennäringssavdelningen) yttrande över ansökningarna. I sitt yttrande uppgav Göran Lundvall felaktigt att de ”i föreliggande ansökan namngivna personerna [de ursprungliga Vapstensamerna företrädde bl.a. av Jonas Barruk] torde vara renskötselberättigade samer som icke bedrev renskötsel vid den nya rennäringslagens ikraftträdande”. I ett senare yttrande uppgav Göran Lundvall (som svar på en skrivelse från Jonas Barruk) att sökandena (således de ursprungliga Vapstensamerna) ”bedriver icke renskötsel inom Vapsten sameby utan torde ha önskemål om att starta egen renskötsel inom samebyn”. Göran Lundvall upplyste också att de personer som bedrev renskötsel i Vapsten sameby (d.v.s. Karesuandosamerna) i särskild ansökan tidigare

hade ansökt om registrering. I uttalande av Kammarkollegiet konstateras att Karesuandosamerna aldrig erhöll något permanent tillstånd. Det är således fråga om en olaglig ockupation. Det är anmärkningsvärt att Kammarkollegiet inte förespråkade att åtgärder skulle vidtas. Det innebär att Kammarkollegiet förespråkar att ett nyttjanderättsberövande skulle kunna vidmakthållas med hänvisning till att reglerna om ingripande utgör en slags fakultativ ordningsföreskrift. Uttalandet medför inte att Karesuandosamernas ockupation legaliserades. Ett felaktigt uttalande – och följande underlåtenhet att vidta åtgärder – av en myndighet medför inte att de ursprungliga Vapstensamernas rätt har gått förlorad. Detsamma gäller en felaktig registrering.

Kärandena har inte förlorat rätten till renskötsel. Enda sättet att förlora sin rätt till renskötsel är att ge upp den frivilligt. De har inte gett upp den frivilligt utan de har blivit utträngda mot sin vilja. De ursprungliga Vapstensamerna har inte frivilligt upphört med renskötseln utan detta har skett genom utträngning och genom ett felaktigt registreringsbeslut. Rätten till renskötsel kan endast upphöra genom expropriation. Detta styrks av att Högsta domstolen i Nordmalingsmålet (NJA 2011 s. 109) uttalade att ”det inte är alldeles lätt att se att [förvärvad rätt till renskötsel] överhuvudtaget kan komma att upphöra på annat sätt än enligt 26 § rennäringslagen” - d.v.s. genom expropriation. HD torde således mena att det inte kan ske ofrivilligt på annat sätt. Detta gäller enligt gällande reglering men måste anses ha gällt även enligt tidigare regleringar. De ursprungliga Vapstensamerna har inte upphört med renskötseln frivilligt och rätten att bedriva renskötsel har därmed inte gått förlorad i enlighet med vad som uttalades i Nordmalingsdomen. Att etablerad renskötselrätt inte kan gå förlorad annat än om det sker frivilligt eller genom expropriation illustreras väl av den konventionstext som blev framförhandlad mellan Norge och Sverige år 2009 (Renskötselkonventionen, Ds 2010:22), men som ännu inte är ratificerad. Artikel 8, varom enighet förelåg, anger att konventionen inte påverkar de sedvanerättsliga rättigheterna till renbeteslanden. Däri anges ”Prövningen av fråga om sedvanerätten begränsas därför inte av konventionen utan sker på grundval av privaträtten i Sverige beträffande urminnes hävd och i Norge beträffande alders tids bruk.” de ursprungliga Vapstensamerna finns med i renlängderna fram till 1971. Vidare erhöll de ursprungliga

Vapstensamerna inträngsersättning av Vattenfall p.g.a. reninnehav 1967. Regleringen enligt 1928 års lag innebär att enbart den som upphört med att driva renskötsel eller stadigvarande biträda i renskötsel och på ett stadigvarande sätt ägnat sig åt annat yrke, inte längre anses tillhöra lappbyn. Att äga skötesrenar är att biträda renskötsel i § 8 a:s mening (eftersom ägaren måste vara behjälplig vid renskiljning och andra renskötande göromål), varvid man således alltså tillhörde lappbyn. Det var enbart om man avhänt sig skötesrenarna och stadigvarande ägnat sig åt annat yrke som man inte längre ansågs tillhöra lappbyn. Det är således inte korrekt att man upphört att tillhöra lappby och således av sagt sig renskötselrätten, om man alltså innehade skötesrenar (om det är detta som svarandena avser). Samtliga de i renlängden från 1932 upptagna personerna var således antingen renskötare eller innehade skötesrenar och var därför alltså medlemmar i lappbyn, med följd att de hade rätt till renskötsel. Den som äger renar som andra sköter, biträder stadigvarande renskötelsen vid återkommande tillfällen som kräver stora arbetsinsatser såsom vid vår- och höstflytt, kalvmärkning, renskiljning och slakt. Samtliga i 1932 års renlängd upptagna personer tillhörde således lappbyn vid tillfället. Kärandena har bedrivit renskötsel efter 1957. Av 1958 års renlängd framgår att de ursprungliga Vapstensamerna hade skötesrenar samt att Anders Hans Stångberg var regelrätt renskötare med 130 renar. De ursprungliga Vapstensamerna blev utträngda genom renstölder och sabotage. Utträngning har skett redan från början när Karesuandosamerna inflyttade, fram till i dag. Som exempel på sabotage kan nämnas att Karesuandosamerna vid flyttningsbetet införde en ny rendriftskultur genom att släppa renarna vilda hela sommaren vilket ledde till sammanblandning och omärkta kalvar. Vid rensamlingarna blev övriga renägare inte varslade och omärkta renar märktes felaktigt och togs in i Karesuandosamernas hjordar genom "djärv märkning", d.v.s. renstölder. Det framgår av ett yttrande från Vilhelmina norra sameby, 1978-10-09 att den byn erfor detsamma. Det förekom också ommärkning. Jonas Barruk har uppgett att han var den första att bli "uppäten". Kappfjäll, en renägare på norska sidan, hävdar detsamma. Ett tidigt exempel framgår av en intervju med Thomas Lambert Klementsson, som svaranden nämner och som avflyttade till Vilhelmina Norra lappby 1936, efter att ha inflyttat till Vapsten 1916. Lambert Klementsson uppgav att det inte gick att "dra jämt" med Karesuandosamerna och att det var "mycket därför [han]

flyttade därifrån”. Ett senare exempel framgår av en anmälan av en viss Gotthard Larsson den 27 juli 1970, i vilken det omvittnas att Henrik Omma felaktigt märkt 5 helöringar. Länsåklagare L G Andersson meddelade lantbruksstyrelsen vissa iakttagelser i brev 1979- 09-19 att en renskötare från Umbyn hindrats att märka och ta hand om sina renar samt att Samebyn omöjliggjort skiljning. Av dokument från Lantbruksnämnden i Västerbottens län framgår att Henrik Omma enbart använde märke registrerat 9/9 1966. Karesuandosamemas renantal ökade drastiskt redan tidigt från 2388 - 1935 till 5174 – 1942, vilket är ett klart tecken på utträngning. Angående sabotage hänvisas även till en dom från Lycksele tingsrätt 1988 samt förhör med personal på Lantbruksnämnden. Domen utvisar att de ursprungliga Vapstensamerna hade kvar renar 10 juli 1981. Förhöret visar att Karesuandosamemas strategi var att tränga ut de ursprungliga Vapstensamerna och därmed ensamma erhålla rätten till jakt, fiske, intrångsersättningar och renskötsel. Vidare har vissa av Karesuandosamerna genom att de försatts i konkurs upphört med renskötseln men alltså kvarblivit som medlemmar i samebyn när de borde ha uteslutits. Karesuandosamerna har efter Samebyns registrering konsekvent avslagit de ursprungliga Vapstensamernas ansökningar om medlemskap i Samebyn. Detta har betydelse i följande hänseende. En same som tidigare utövat renskötsel men sedan upphört därmed – frivilligt eller av annan orsak – har en principiell rätt enligt lagen att återuppta den därefter, om så önskas. Det förutsätter dock att samens beviljas medlemskap i en sameby. Detta följer av 12 § RNL, enligt vilken sameby får som medlem anta annan same än som anges i 11 §, om denne avser att med egna renar bedriva renskötsel inom byns betesområde. Dessutom utgör ju renskötseln enligt Skattefjällsmålet en stark bruksrätt som gäller även utan det s.k. lapp-privilegiet och som HD i Nordmaling-målet uppgett inte kan bringas att upphöra annat än genom expropriation. Emellertid har Samebyn konsekvent och ensidigt efter registreringen vägrat bevilja de ursprungliga Vapstensamerna medlemskap. Oaktat bestämmelsen i andra stycket i samma lagrum, har Samebyn i princip ensidigt och godtyckligt kunnat vägra ansökningar från de ursprungliga Vapstensamerna. Bestämmelsen om att sametinget (förut länsstyrelsen) kan överpröva en samebys avslagsbeslut ska enligt RÅ 1975 ref. 121 tillämpas med stor försiktighet. Kärandena känner inte till att den någonsin tillämpats på sätt att

länsstyrelsen/sametinget har ändrat ett avslagsbeslut. Avslagsbesluten utgör också en form av utträngning. Även idag pågår ärenden som i praktiken utgör medlemskapsärenden. Torkel Stångberg har ansökt om registrering av renmärken, vilket har vägrats honom på grund av att han inte är medlem. Ärendet är överklagat till förvaltningsrätt. Till följd av utträngningen har de ursprungliga Vapstensamerna tvingats till annan sysselsättning för sin försörjning. De ursprungliga Vapstensamerna bedriver renskötsel idag, dock ofta inhägnat vilket bland annat är i syfte att motverka renstölder. Släkterna Stångberg, Östergren och Sara Holmqvist Åsdell är renskötare än idag. Övriga har slutat med renskötsel p.g.a. utträngning.

Att kärandena berövats rätten till renskötsel står i konflikt med egendomsskyddet i Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna (EKMR). I praktiken har de ursprungliga Vapstensamerna utsatts för en de facto expropriation, vilket också kommer i konflikt med egendomsskyddet i artikel 1 i första tilläggsprotokollet i EKMR och 2 kap 15 § RF. Genom att Karesuandosamerna har vistats och idkat renskötsel olovligen inom området fram till den felaktiga registreringen 1975, är också registreringen olaglig. Detta medför vidare att registreringen kommer i konflikt med det s.k. laglighetskravet under egendomsskyddet i konventionen. I likhet med andra materiella rättigheter i EKMR tillämpas egendomsskyddet även enskilda sinsemellan. Staten kan då ha s.k. positiva förpliktelser att på olika sätt skydda den enskildes rätt från angrepp av andra privata subjekt. De positiva förpliktelserna torde göra sig särskilt gällande i förevarande fall eftersom staten genom länsstyrelsen och domstolarnas beslut har bidragit till att en felaktig registrering har kommit till stånd, vilket i praktiken har möjliggjort en de facto expropriation. De ursprungliga Vapstensamerna åberopar skyddet i FNs konvention om civila och politiska rättigheter, vilket än mer understryker att rätten inte kan gå förlorad lättvindigt. En grundläggande princip är att mänskliga rättigheter ska tolkas fördragskonformt, dvs att nationella regler ska så långt möjligt tolkas så att de överensstämmer med Europadomstolens praxis. Europadomstolen har i åtskilliga fall uttalat att konventionen måste tillämpas på nationell nivå även i sfären enskilda emellan. Det redovisade benämns således positiva förpliktelser enligt

konventionsrättslig terminologi. I Sverige brukar det benämnas indirekt horisontell effekt. Med konventionsspråk benämns den indirekta effekten (Europadomstolen använder inte termen indirekt horisontell effekt) att staterna har positiva förpliktelser att skydda rättigheterna även i den privata sfären (within the sphere of individuals themselves). I praktiken ankommer denna positiva förpliktelse ytterst på de nationella domstolarna enligt subsidiaritetsprincipen. Här skulle det således finnas utrymme att tolka RF 2 kap 15 § fördragskonformt med egendomsskyddet i konventionen. En talan om bättre rätt till renskötsel i området mot staten skulle vara helt meningslös och avvisas. Däremot tillhandahåller rättssystemet just en bättre rätt talan, som ska rikta sig mot den eller dem som klaganden påstår felaktigt eller olagligt besitter/ ockuperar nyttjanderätten. Något annat nationellt rättsmedel som syftar att få tillbaka en nyttjanderätt som klagandena hävdar har berövats dem – än en talan om bättre rätt – existerar inte. En talan om bättre rätt mot den registrerade samebyn och dess medlemmar är det enda nationella rättsmedlet som existerar och således är det rättsmedlet som klaganden måste uttömma enligt artikel 35 i konventionen, innan de skulle ha talerätt vid Europadomstolen. Enligt den bestämmelsen måste de nationella domstolarna enligt den ovan nämnda och vedertagna subsidiaritetsprincipen, pröva påståenden om konventionsöverträdelser (också i den privata sfären). Om de nationella domstolarna i detta mål skulle finna att det är fråga om en konventionsstridig privat ockupation måste detta ges effekt redan på nationellt plan. Subsidiaritetsprincipen har därtill förstärkts än mer på senare tid. Det hade eventuellt varit möjligt för svarandena att inom preskriptionstiden stämma staten för det som påstås vara en tvångsförflyttning. Som exkurs kan nämnas att det inte var fråga om tvångsförflyttning i den meningen att Karesuandosamerna inte hade något val. De kunde antingen flytta eller minska renantalet, så att det anpassades till betestillgången. Karesuandosamerna har själva uppgett att de hade sådant val. I förevarande fall finns det uttryckligt stöd för en rätt till renskötsel för vissa samer t.o.m. i Regeringsformen, RF, och således finns ett betydande fördragskonformt tolkningsutrymme. HD har tidigare utdömt skadestånd grundat på en överträdelse av RF (NJA 2014 s 323). Det måste då också finnas mekanismer för att avgöra vem eller vilka som vid tvist har bättre rätt till renskötseln i ett specifikt område. Därvid blir det också avgörande om det har skett en de facto

expropriation i strid mot egendomsskyddet i artikel i första tilläggsprotokollet. Om nationell domstol finner att det skett en överträdelse av någon konventionsrättighet måste nationell domstol också erkänna överträdelsen, få den att upphöra om den alltså pågår samt gottgöra den. Tingsrätten måste i förevarande fall pröva om de ursprungliga Vapstensamernas rättigheter har berövats dem i strid mot egendomsskyddet samt, om så anses vara fallet, erkänna detta samt bringa överträdelsen att upphöra – genom att förklara att de har bättre rätt till renskötsel i området. Detta blir således en förklaring som den registrerande myndigheten Sametinget blir bunden av.

Det konstitutionella egendomsskyddet slår ut såväl nu gällande som tidigare renskötsellagar, försåvitt och i den mån de lägre rankade lagarna strider mot det konstitutionella egendomsskyddet. Detta förstärks därtill av att bland annat rätten till renskötseln regleras i andra internationella instrument. Det är inte tillåtet för lagstiftare eller ytterst rättstillämpare att upprätthålla en ordning som strider mot skyddet, oavsett när kränkningen har skett. Här är det dessutom frågan om en s.k. pågående situation åtminstone från den felaktiga registreringen av Karesuandosamernas sameby 1975. Detta får till följd att domstolen måste beakta och tillämpa det rättsläget som gäller vid tiden för dom. Detta innebär att försåvitt Karesuandosamerna inte kan styrka att de erhållit ett formellt riktigt tillstånd att kvarstanna med sin renskötsel efter den 2 februari 1932, kränker deras verksamhet – som i vart fall efter registreringen upprätthålls av det allmänna – de ursprungliga Vapstensamernas rätt till konstitutionellt egendomsskydd. Karesuandosamerna kan rimligen inte anses ha erhållit urminnes hävd/sedvana i Vapstenområdet eftersom de kom dit permanent i mitten av 1930-talet och därför inte ens år 2021 har idkat renskötsel i området i 90 år. Än mindre har de utövat verksamheten utan protester. De hade år 1975 – vid den felaktiga registreringen – varit verksamma där enbart i 40 år. De ursprungliga Vapstensamerna å andra sidan har långt innan Karesuandosamernas ankomst upparbetat urminnes hävd/sedvana i Vapsten. Därtill avskaffades urminnes hävd 1975, vilket torde innebära att om urminnes hävd inte var upparbetad då, kan den inte heller upparbetats därefter (trots lydelsen i portalparagrafen i rennäringslagen). Vidare

ratificerades egendomsskyddet i artikel 1, första tilläggsprotokollet i Europakonventionen, redan 1952, d.v.s. långt före den felaktiga registreringen. Även rättighetskatalogen i RF 2 kap (SFS 1974:152) inrättades före registreringen. I detta fall innebär det att upprätthållandet av Karesuandosamernas verksamhet framför de ursprungliga Vapstensamernas upparbetade urminnes hävd kommer i konflikt med det konstitutionella egendomsskyddet samt att den praxis som utvecklats under senare tid, t.ex. Nordmalingsdomen om att rätten till upparbetad urminnes hävd i princip enbart kan frånhändas rättighetshavarna genom expropriation, måste tillämpas på förevarande situation, oavsett reglering i nuvarande och tidigare gällande lagar. Det sagda förstärks än mer av att det – som anförts ovan – är en pågående kränkning som upprätthålls även idag.

Vapstens Sameby m.fl.

Kärandena har i detta mål åberopat att kärandenas rätt kan härledas till tider då lappmarker var indelade i lappskatteland och att lappskatteländen tillhörde kärandenas förfäder. Genom 1886 års renbeteslag kollektiviserades renbetet, vilket innebar att de tidigare lappskattefjällen och lappskatteländen sammanfördes till lappbyar, inom vilka renbetet blev gemensamt. Genom 1886 års lag skulle fördelningen i lappskatteland avskaffas, men länsstyrelsen i Västerbotten fortsatte att inrymma samer på lappskatteland även efter 1886. Lappskatteländen som institut försvann i administrativ mening år 1897. Därefter ersattes lappskatteländen helt av lappbyar som administrativa enheter, vilket bekräftas av en kungörelse från 1898. Av renlängden från år 1932 framgår att följande personer ingick i Vapstens lappby och verkade där det året: Axel Nilsson Bergmark och hans hustru, Axel Nilsson Bergmarks dotter Anna Kristina, Lars Klementsson, Tomas Lambert Klementsson och hans hustru, Kristoffer Laula och hans hustru, Lars Johan Barruk och hans hustru, Lars Johansson och hans hustru, Johan Stångberg och änkan Maria Barruk. Mot bakgrund av det anförda anser svarandena att bara ovan nämnda samer hade etablerat en rätt till renbete inom Vapstenområdet och var medlemmar i lappbyn avseende tiden före svarandenas förfäders inflyttning till Vapsten. Vad som står i specialjordeböcker från 1825 och 1850 eller andra dokument som kärandena åberopar från tiden innan 1932 saknar således helt relevans i målet. Några av de förfäder som omnämns, Nils Engelbert

Nilsson Barruk och Tomas Lambert Klementsson, var inflyttade till Vapsten från Vilhelmina, på samma sätt som svarandenas förfäder. Vidare går det inte helt att separera parternas släktled. T.ex. är vissa av svarandena, Merete Mortensson Omma och Ole Henrik Mortensson Omma släkt med vissa av kärandenas förfäder, Östergren och Stångberg. Med kärandenas synsätt måste även de anses vara ursprungliga Vapstensamer. Därför bestrids att de ursprungliga Vapstensamerna hade etablerat rätt till renbete avseende tiden före Karesuandosamernas inflyttning till Vapsten.

Svarandena och deras förfäder har, och hade, tillstånd att flytta till och stanna kvar i Vapsten. I vart fall var det myndigheternas avsikt att svarandenas förfäder skulle kvarstanna inom Vapsten för att bedriva renskötsel inom området. Svarandena har varit i god tro om kvarstannandet. Nils Johan Johansson Omma och Olof Tomas Johansson Omma (svarandenas förfäder) flyttade på 1930-talet till Vapsten till följd av 1919 års renbeteskonvention mellan Norge och Sverige. 1919 års renbeteskonvention mellan Sverige och Norge innebar bl.a. att svenska staten garanterade att endast ett begränsat antal renar från de fyra nordligaste samebyarna på svensk sida fick beta sommartid inom Troms fylke i Norge. Möjligheterna till sommarbete i de norska renbetesområdena begränsades således kraftigt. Samerna i dessa byar ställdes inför alternativet att minska sina renhjordar eller flytta söderut. Myndigheterna använde sig av påtryckningsmetoder i form av bl.a. hot om tvångsslakt och s.k. hänvisning för att minska antalet renar i de nordligaste samebyarna. Under hösten 1925 visade det sig att det enligt åtagandena enligt 1919 års renbeteskonvention fanns för mycket renar i Karesuandoområdet och det uppkom ett behov att återigen minska antalet renar. Den 6 juni 1925 infördes en ny lag angående minskning i vissa fall av renantalet inom lappby i syfte att kunna hantera det alltmer ökande renantalet. Myndigheterna gjorde klart för familjen Omma att om de inte flyttade frivilligt så skulle de bli tvingade att slakta sina renar alternativt vid vite föreläggas att avflytta. Familjen Omma hade inga alternativ och valde således att flytta till Västerbotten. Vid tiden för bröderna Ommas flytt till Vapsten gällde 1898 års lag om de svenska lapparnas rätt till renbete i Sverige som bl.a. föreskrev att en same inte kunde flytta från en lappby till en annan utan att dessförinnan erhålla tillstånd från behöriga myndigheter. Lappfogden var behörig

myndighet att ge permanent tillstånd till bete. Lappfogden tillsattes av Konungen genom fullmakt och verkade enligt Kungl. Maj:ts instruktioner innebärande att lappfogden hade Kungl. Maj:ts Befallningshavandes bemyndigande att fatta den typen av beslut. Konungens Befallningshavande (även Kungl. Maj:ts Befallningshavande) var tidigare beteckningen för den högsta länsmyndigheten och kom så småningom att ersättas med länsstyrelsen. Den 10 mars 1926 gjorde Länsstyrelsen i Norrbottens län en formell ansökan om flyttning till Länsstyrelsen i Västerbottens län för familjen Ommas räkning. I december 1926 ändrade Länsstyrelsen i Västerbotten deras ansökan på så sätt att de istället skulle flytta till Frostvikens mellersta lappby i Jämtlands län. Kungl. Maj:ts Befallningshavande i Jämtlands län beslutade den 4 februari 1927 i enlighet med 7 § 1898 års lag om de svenska lapparnas rätt till renbete i Sverige att Nils Johan Johansson Omma och Olof Tomas Johansson Omma med sina renar skulle inflytta till Frostvikens mellersta lappby i Jämtlands län. Bröderna Omma (svarandenas förfäder) påbörjade sin resa redan under 1926. Eftersom bröderna stötte på många svårigheter under resan söderut ankom de först till Arjeplog, enligt kyrkoböckerna i december 1930. De blev därefter dirigerade av myndigheterna till Vapsten. Med anledning av att flytten inneburit stora påfrestningar på renhjorden framställde de ett yrkande, i samband med att de ankom till Arjeplog, om att istället få stanna i en av myndigheterna anvisad sameby inom Västerbottens län. Efter yrkande å deras vägnar från Lappfogden i Norrbottens södra distrikt, Claes Österberg, hemställde lappfogden i Västerbottens län, Hans Cederberg, till Kungl. Maj:ts befallningshavande om att bröderna skulle medges flyttningsbete inom Vapsten för sina renar under ett år räknat från den 1 februari 1931 eftersom plats fanns inom Vapstens lappby. Den 24 mars 1931 fattade Kungl. Maj:ts Befallningshavande beslut om att bröderna Omma medgavs flyttningsbete för dem tillhöriga renar inom Vapstens lappby under ett år räknat från den 1 februari 1931. Bröderna skrevs samtidigt den 13 november 1931 in i församlingsboken under Vapstens lappby. Eftersom bröderna hade svårigheter att behålla sina renar på de nya betesmarkerna då renarna sökte sig norrut till sina gamla betesmarker erhöll de tillstånd att tills vidare vårda renarna på Artfjället inom Umbyns lappby dit de flyttade hösten 1931. Hösten 1932 var flytten till Vapsten ännu inte genomförd. Av en skrivelse från Lappfogden Hans Cederberg till Lapptillsynings-

mannen Karl August Andersson framgår att Nils Johansson Omma och hans bror Johannes Henriksson Omma under hösten 1932, dvs. då det ”tillfälliga” flyttningstillståndet gått ut, alltså hade myndigheternas medgivande att ta hand om sina renar inom Vapsten samt att under vintern flytta över till Vapstens vinterbetesmarker. Bröderna dröjde med att permanent flytta till Vapsten-området men det framgår av myndigheternas skrifter att de vid den här tiden tillhörde Vapsten. Av brev från lappfogden Hans Cederberg till Olof Olofsson Blind framgår att den plats som uppstod i och med att Tomas Lambert Klementsson flyttade till Vilhelmina norra sameby skulle ges till bröderna Omma. Av brev från lappfogden i Västerbottens län till Länsstyrelsen i Västerbottens län framgår att lappfogden begärde att bröderna Omma skulle föreläggas att vid vite flytta till Vapsten och av beslut från Länsstyrelsen Västerbotten framgår att bröderna Omma förelades att vid vite flytta till Vapsten. Beslutet från Kungl. Maj:ts Befallningshavande d.v.s. länsstyrelsen innebär under alla omständigheter att svarandenas förfäder hade tillstånd av Kungl. Maj:ts befallningshavande att flytta till och kvarstanna i Vapsten. I Kammarkollegiets yttrandekoncept den 6 mars 1973 ställt till statsrådet och chefen för jordbruksdepartementet, med anledning av Jonas Barruks och Tage Östergrens yttrande om avhysning av Nils Johan Omma och Olof Tomas Omma från Vapstens lappby anges följande: ”Om innehållet i de från länsstyrelsen sålunda överlämnade skrivelserna på ett uttömmande sätt redovisar vad som förekommit vid Norrbottenssamernas inträde i Vapstens lappby i början av 1930-talet, kan konstateras att något tillstånd till inflyttning i lappbyn enligt 9 § i renbeteslagen inte meddelats dessa men väl ett tidsbegränsat tillstånd enligt 10 § i lagen att uppehålla sig med sina renar inom Vapstens betesområde. Tydligt har omständigheterna varit sådana, att Norrbottensamerna sedermera utan ytterligare medgivande ansetts kunna kvarstanna såsom medlemmar i Vapstens lappby. Härav kan dock inte dras slutsatsen, att medlemskapet förblivit olagligt. Kravet på länsstyrelsens tillstånd till inflyttning i lappby har i förarbetena till 1928 års renbeteslag (prop 1928:43 s 92) betecknats såsom väsentligen en ordningsföreskrift till förekommande av trängsel och andra olägenheter inom de särskilda lappbyområdena. De tvångsmedel gentemot otillåtna inflyttningar, med vilka Konungens befallningshavande utrustats enligt 9 och 10 §§, har inneburit

befogenhet för myndigheterna att ingripa, om det visat sig nödvändigt, men inte skyldighet att häva en utan tillstånd verkställd inflyttning, som inte förorsakat några nämnvärda olägenheter. I förevarande fall synes inflyttningen av Karesuandosamerna snarast har varit till gagn för renskötseln inom Vapstens sameby, som ifråga om rationell renskötsel torde inta en framskjuten plats bland samebyarna. Uteblivandet av åtgärder från länsstyrelsens sida att häva inflyttningen får anses efter hand ha konsoliderat Norrbottensamernas medlemskap i Vapstens sameby och de bör därför numera betraktas som medlemmar i byn enligt 11 § § Rennäringslagen.” Med anledning av Länsstyrelsen i Västerbottens läns föreläggande flyttade bröderna därefter till Vapsten och bedrev renskötsel i området sedan dess, vilket de hade tillstånd till. Idag bedriver ättlingar till bröderna Omma renskötsel inom området. Per-Henning Utsi, vars far Nikolaus Persson Utsi fick tillstånd till renskötsel inom Vapsten 1947, bedriver också renskötsel inom Vapsten. Eftersom svarandenas förfäder har kvarstannat lovligen har svarandena varit i god tro om kvarstannandet.

Kärandena har förlorat rätten till renskötsel i Vapsten genom att kärandenas förfäder senast 1957 upphörde med renskötseln och övergick till andra förvärvsarbeten. Kärandena och deras förfäder har inte blivit utträngda av svarandena och deras förfäder. Kärandena bedriver inte någon renskötsel idag. Rätten till renskötsel i enlighet med lagen 1928 om de svenska lapparnas rätt till renbete och rennäringslagen (1971:437), RNL, är kopplad till medlemskap i en lappby respektive i en sameby som registrerats i enlighet med RNL:s bestämmelser (se 1 § tredje stycket RNL och 11 § RNL). Innehav av renar för hemmabruk utgör inte renskötsel i lagens mening. Detta sätt att hålla renar är även olagligt, vilket bekräftats i praxis. Dessutom krävs det kontinuitet för att rätten till renskötsel ska kunna upprätthållas. Detta uttrycks med ordet ”stadigvarande” i 8 § i 1928 års renbeteslag och 11 § i RNL. Vidare är det inte möjligt för kärandena att erhålla rätt till renskötsel eftersom de inte får ha ägnat sig åt annat yrke eller övergått till annat huvudsakligt förvärvsarbete. Enligt 8 § i 1928 års lag om de svenska lapparnas rätt till renbete gällde att om en lapp upphörde med renskötsel och ägnade sig åt annat yrke tillhörde denne inte längre någon lappby. Kärandenas förfäder har frivilligt sökt sig bort från renskötseln. Margareta Omma har

uppgett att hon gick i skolan tillsammans med vissa av kärandenas ättlingar. Föräldrar till dessa ättlingar uppmanade barnen att studera istället för att bedriva renskötsel. Det var för Margareta Omma tydligt att kärandenas förfäder försökte lämna sin samiska identitet bakom sig, eftersom de inte kallade sig samer och inte ville att någon annan skulle avslöja att de var samer. Genom att se till att deras barn valde ”vanliga arbeten” istället för att bli renskötare tryggade föräldrarna deras försörjning. Åtminstone sedan 1930-talet har renskötseln hos kärandenas förfäder och deras ättlingar kontinuerligt minskat, vilket framgår av den graf som bifogats av kärandena. Detta bekräftas även av renlängder från år 1932, 1942, 1953, 1957. En renlängd är en sammanställning över reninnehav där uppgift om sameby, renägarens namn, varje renägars reninnehav etc. framgår. Efter 1957 var det ingen från kärandena eller deras förfäder som hade några renar i Vapstens lappby. Ättlingar till familjerna Stångberg och Barruk bedrev renskötsel inom Vapstens lappby men upphörde med det år 1956/1957. En minskning av deras antal renar har skett gradvis från 1930-talet fram till dess att renskötseln definitivt upphörde 1957. Denna minskning beror dock inte på någon ”utträngning” utan är resultatet av aktiva val hos kärandenas ättlingar, vilket bl.a. stöds av vittnesuppgifter från Margareta Omma. Utöver detta har de flesta av kärandena inte bedrivit någon renskötsel inom Vapsten sameby alls eller överhuvudtaget ägt renar. Flera av kärandena kan inte ens härleda någon renskötselrätt inom Vapstens lappby till sina förfäder. Anders Hans Stångberg var medlem i Vapstens lappby efter 1957 men han hade inte några barn. Ingen av kärandena är således ättling till honom. Vissa av kärandenas ättlingar har enligt bifogade renlängder innehaft s.k. skötesrenar inom Vapsten. Den som äger renar kan överlåta åt medlemmar i en sameby att sköta om dennes renar. Det är ett system som bygger på ömsesidigt förtroende mellan de bofasta och renskötare (jfr. 14 § lagen 1928 om de svenska lapparnas rätt till renbete i Sverige). En person som hade skötesrenar ansågs dock inte själv bedriva någon renskötsel i 1928 års renbeteslags bemärkelse. Att inneha skötesrenar kan inte jämföras med att biträda i renskötseln enligt 8 § lagen 1928 om de svenska lapparnas rätt till renbete. Det faktum att till exempel Jonas Israelsson (Olivier Israelssons far, en av kärandenas förfäder) hade skötesrenar hos Olof Tomas Johansson Omma, en av svarandenas förfäder vittnar om att det fanns goda relationer mellan rensköterna inom

Vapsten lappby och de bofasta, vilket motsäger kärandenas påståenden om utträngning. De flesta av kärandenas påståenden som påstås styrka utträngningen är felaktiga. Samtliga kärandenas påståenden om utträngning bestrids. Påstådd utträngning saknar dessutom rättslig relevans. Under alla omständigheter kan det inte vara fråga om någon utträngning efter 1957 då kärandenas förfäder upphörde med renskötseln. De händelser som nämns hänför sig till tiden efter 1957 och rör diverse isolerade händelser som beror på vissa enskilda individers agerande. Enbart ett av påståenden nämner en av svarandenas förfäder, Henrik Omma. Påståendet rör olovlig användning av renmärken och är således inte relevant för detta mål. Flera av de personer som påstås ha blivit utträngda är inte del av kärandegruppen. Det bestrids att svarandenas förfäder trängde ut kärandena genom renstölder och sabotage. De av kärandena listade händelserna visar inte den påstådda utträngningen. Vad gäller påståendet om införandet av en ny rendriftskultur genom att släppa renarna vilda hela sommaren vilket ledde till sammanblandning och omärkta kalvar så befann sig bröderna Omma i Arjeplog med sina renar och inte i Vapsten, detta var år 1930. Det bestrids att övriga renägare inte blev varslade vid rensamlingarna. Att övriga renägare inte blivit varslade vid rensamlingarna saknar koppling till påstådd utträngning eftersom kärandena vid den här tiden, 1978, inte bedrev någon renskötsel då de inte var medlemmar i en sameby. Svarandena bestrider att det skett utträngning genom att omärkta renar märkts och tagits in i svarandenas förfäders renhjordar. Vid tiden för domen från Lycksele tingsrätt 1988-04-28 hade ingen av kärandena eller deras ättlingar rätt att bedriva renskötsel. De handlingar som läggs Per Johannes Omma till last berodde på att två av kärandenas förfäder (Tage Östergren och Per Martin Israelsson) olovligen släppte ut renar från en inhägnad fastighet och lät dessa beta inom Vapsten sameby där renskötselrätten tillkom Vapsten sameby. Per Johannes Ommas reaktion var ett försök att stoppa det olagliga agerandet och tillvarata samebyns rättigheter. Innehav av registrerade renmärken innebär inte att man har rätt att bedriva renskötsel. Svarandenas hantering av frågor om medlemskap är inte heller någon utträngning utan ett uttryck för en korrekt rättstillämpning. En grundprincip i rennäringslagen är att det ankommer på sameby att i den ordning som finns besluta i byns angelägenheter.

Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna (EKMR) är inte tillämplig mellan enskilda individer utan har endast så kallad indirekt horisontell effekt. Det har inte skett någon kränkning av EKMR. På nationell nivå har frågan om EKMR:s verkan i förhållandena mellan enskilda utförligt behandlats i bl.a. i NJA 2007 s. 747 och NJA 2015 s. 899. Av HD:s slutsatser i NJA 2007 s. 747 följer att EKMR inte kan tillämpas horisontellt direkt mellan enskilda. Slutsatserna att EKMR inte kan tillämpas horisontellt direkt mellan enskilda bekräftades senare i NJA 2015 s. 899. Statens positiva skyldighet i horisontella relationer ("indirekt horisontell effekt") har i svensk rätt inneburit att enskilda kan erhålla skadestånd från staten om konventionskränkningar sker i horisontella förhållanden. Den indirekta horisontella effekten kan däremot inte medföra att kärandena på konventionsrättslig grund kan åberopa bättre rätt till renskötsel gentemot svarandena. Istället är kärandena hänvisade till gällande nationella lagbestämmelser där renskötselrätten regleras. Om kärandena anser att regleringen i RNL – innefattande bl.a. krav avseende faktisk renskötsel och registrering – olovligen inskränker deras rättigheter enligt EKMR, får kärandena väcka talan mot svenska staten.

Tillämpligheten av rennäringslagen och tidigare renbeteslagar samt hur dessa lagar förhåller sig till svensk grundlag och Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna aktualiseras inte i det förevarande målet och ska därmed inte behandlas. Frågan om rennäringslagens överensstämmelse med svensk grundlag är en annan än frågan om bättre alternativt gemensam rätt till renskötsel i Vapsten. Kärandena är inte medlemmar i en sameby och har således inte rätt att sköta renar i Vapsten. Detta följer av rennäringslagen som uttömmande reglerar renskötselrätten. En talan om bättre rätt alternativt gemensam rätt till renskötsel kan inte kringgå gällande lag. En annan fråga är rätten till medlemskap i en sameby. Denna fråga är dock inte föremål för prövning i detta mål.

UTREDNINGEN I MÅLET

På kärandeparternas begäran har förhör hållits eller tidigare förhör spelats upp med parterna Torkel Stångberg, Erik Östergren, Bo Barruk och Tomas Stångberg samt med vittnena Kjell-Åke Lundström och Göta-Louise Bäckman.

På svarandeparternas begäran förhör hållits eller tidigare förhör spelats upp med parterna Inger-Ann Omma, Margareta Omma, Merete Omma och Lars-Anders Ågren samt med vittnet Göran Lundvall och partssakkunnige Carl Lebeck.

Parterna har även åberopat skriftlig bevisning samt syn över radioprogram och ljudfil.

De hörda personerna har berättat bl.a. följande

Torkel Stångberg

Han är född år 1979 och har vuxit upp i Björkvattnet i Tärnaby, Vapsten sameby. Han är son till Sigrid Stångberg, är sambo och har tre barn. Han har bedrivit renkötsel och arbetat bl.a. som sjöman. Numera sysslar han bl.a. med renkötsel. Han har en förfader vid namn Sjul Jonsson Ajnek, som dog år 1734. Födelseåret var okänt. Denne var inskriven som skattelapp på lapps kattelandet Arfjäll och Gardfjäll. Sjul Jonsson Ajnek hade en son som hette Sjul Sjulsson Ajnek. Sjul Sjulsson Ajnek hade en dotter som hette Margareta Sjulsdotter Ajnek. Hon gifte sig med Sjul Tomas-son Nortman. Sjul Tomasson Nortmans far hette Sjul Tomasson. Han var född 1684. Hans far hette Sjul Larsson och var skapplapp på Oxfjäll. Hans födelse- och dödsår var okända. Sjul Tomasson Nortman fick en son som hette Sjul Sjulsson. Sjul Sjulsson fick i sin tur en son som hette Anders Sjulsson, som på många ställen, även i kyrkböcker, kallas Anton. Anton Sjulsson var far till Torkel Stångbergs morfars farfars far. På kronofogdekontoret i Lycksele år 1860 finns en anteckning att Anton Sjulsson var inskriven som skattelapp på skattelandet Löffjäll. Anton Sjulsson fick en dotter som hette Margareta Andersdotter. Hon var född år 1849 och dog år 1927. Hon gifte sig med Nils Sjulsson Stångberg, som var från Ranbyn, vilken idag är Umbyn. Umbyn var på den tiden en skogslappby. Margareta Sjulsson flyttade så småningom med sin man

Nils Sjulsson Stångberg från Ranbyn, som han kom från, till lappskattelandet Löffjäll som hon hade ärvt av sin far Anton Sjulsson. De fick flera barn, bl.a. hans morfars far Axel Andreas Stångberg, som var född år 1878 och dog år 1955. Axel Stångberg var renägare och bedrev renskötsel inom Vapstens lappby under hela sin livstid. Axel Stångberg hade renmärke ända fram till sin död, vilket dennes son ärvde.

Lappskattelanden var något centralt under lång tid. De hade även ett viste i Atjicken som ligger i en dal mellan Löffjäll och Brockfjäll. Vid detta viste befann man sig året runt i början av 1900-talet. De äldre stannade i vistet vid Atjicken vintertid. De yngre flyttade ned till skogslandet. Hans morfar Johan Stångberg, som var ordningsman i Vapstens lappby, var född den 27 februari 1906 i Örträsk söder om Lycksele. Hans morfar hade ingen annan önskan än att hans barn i lugn och ro skulle få överta rätten att bedriva renskötsel. Han har vuxit upp med känslan att de har stått vid sidan om, att deras ursprung, deras förfäders liv, där de har levt och trampat mark, inte har haft någon betydelse. Han har fått ärva sin mormors renmärke. Hon var dotter till Nils Tomasson i Sapfjäll. Denne hade en bror som hette Torkel Tomasson, som var förespråkare för samiska rättigheter. Han var med och bildade Lapparnas Centralförbund och startade Samefolkets Egen Tidning. Renmärket som Kristina Nilsson hade i Vilhelmina södra blev inregistrerat i Vapstens lappby när hon flyttade dit. När den nya lagen om renmärken kom skulle alla renmärken registreras in i ett nytt register över renmärken. De gamla registren skulle försvinna. Där registrerade Kristina Nilsson sitt renmärke den 30 januari 1964. Om hon inte bedrev någon renskötsel var det konstigt att hon var intresserad att registrera sitt renmärke. I slutet på 1990-talet avregistrerades det när länsstyrelsen ville avlysa renmärken i samråd samebyn. Han har försökt att få överföra renmärket till sig, men samebyn har motsatt sig detta. År 2006 flyttade man renmärkesregistret från länsstyrelsen till Sametinget. Han var för några år sen på länsstyrelsen i Umeå och frågade om det inte fanns någonting kvar där angående renmärken. De uppgav att de hade skickat över allt till Sametinget förutom en kortlåda. Tillsammans med kortlådan fanns ett papper bestående av några A4-ark som innehöll ett renmärkesregister där det stod Vapsten sameby reservregister. Där angavs renmärken för de inflyttade samerna i Vapsten sameby. Eftersom det stod reservregister kanske man kunde ana att det var renmärken som inte användes nu, men

skulle kunna användas sedan. Längre ned i registret stod det Vapstens lappby. Den benämningen försvann i och med att den nya lagen trädde i kraft år 1971. Men fortfarande år 1993 antecknade man renmärken tillhörande Vapstens lappby. I samband med millennieskiftet försökte Vapsten sameby ändra stadgarna så att den som hade nekats inträde i samebyn inte skulle ges del av medel, s.k. K4-medel, som kom från Kammarkollegiet. Det var fonderade medel, bl.a. intrångsersättningar, som samebyn har rätt till. Detta visar att samebyn gjorde allt för att hindra sydsamer att få del av dessa pengar. Länsstyrelsen godtog dock inte den begärda ändringen av samebyns stadgar. Sara Holmqvist Åsdell har också ett renmärke som är registrerat på hennes farfar, Ragnvald Åsdell, än idag. Samebyn motsätter sig att renmärket ska få gå i arv till henne. Oliver Israelsson har försökt göra samma sak, men har mötts av samma besked. Det renmärket är registrerat år 1970 i Vapstens lappby på Olivers far Axel Israelsson. Han sökte medlemskap i Vapsten sameby år 2006, men hörde ingenting om ansökan och tiden gick. Han var mycket yngre då och brydde sig inte så mycket om det. Han fick dock aldrig något beslut. Ungefär ett år senare, år 2007, pratade hans mor med Inger-Ann Omma om att han måste få ett beslut från samebyn om ansökan. Över ett år senare fick han därför ett beslut på att han hade blivit nekad medlemskap i Vapsten sameby. Då hade överklagandetiden gått ut sedan länge. Hans morfar, Johan Stångberg som var med på 1950- till 1970-talet, blev utan renar och var tvungen att leva på något annat. Om han hade fått del av intrångsersättningen, som han fick någon promille av, hade han kunnat bedriva renskötsel med färre renar utan att försöka ha ströjobb vid sidan om. Det var nämligen så att Johan Stångberg, eftersom han var medlem i Vapstens lappby, skrev på en fullmakt för advokaten Teodor Sandgren som var lappbyns ombud angående vattenmål. Det skedde efter det att Sandgren hade hört av sig och ville ha fullmakten. Han trodde kanske det var frid och fröjd. År 1964 lämnades fullmakten in. År 1967 fick man intrångsersättning för renförlust. Samtliga sydsamer som var upptagna i renlängden för samebyn fick viss ersättning för renförlust pga. vattenregleringen som Vattenfall utförde. I ett protokoll den 5 och 6 november 1968 från Vattendomstolen, där bl.a. Göran Lundvall deltog, kan man se att Teodor Sandgren fick domstolen att frånga att lappbyns bykassa skulle få pengarna. Vattendomstolen skulle istället gå med på att intrångsersättning och ersättning för

vattenreglering skulle utgå till enskilda utövare som var vitsordade av lappfogden och av f.d. lappfogden Hilding Ritzén. Man frångick alltså de fullmakter som var ingivna och de som hade fått ersättning år 1967. De hade yrkat ersättning med 20 000 kr per enskild utövare. Vilka dessa utövare var skulle Hilding Ritzén vitsorda. Han tror man gjorde så för att man var osäker på att om pengarna hamnade i byakassan skulle samtliga samer inom Vapsten få del av ersättningen. Lappfogden var allenarådande. De som rätteligen skulle ha ersättningarna hade i så fall kunnat fortsätta sin verksamhet med en mindre renhjörd. Det som är särskilt upprörande för honom personligen är att Vapsten sameby fick ersättning för en skohötäkt i västra Abelvattnet, ett område där ingen enda av de nyinflyttade samerna tog skohö före regleringen. Ändå fick de ersättning för att det var en skohötäkt. Hans mor Sigrid Stångberg och hennes syster är fotograferade av Ernst Manker i boken Markens gudar när hon några år gammal var vid Ajakåtan sommartid med renar. Hon står bl.a. med en skohäckla där det gjordes i ordning skohö för att värma fötterna. Sigrid Stångberg och hennes syskon har enligt då gällande föreskrifter gått på nomadskola i Tärnaby. Att de gjorde det berodde på att de var barn till renskötande, flyttande samer. De gick på nomadskola för att Sigrid Stångbergs föräldrar bedrev renskötsel. Hans mormor, som dog år 1975, fick år 1974 en slaktren i sitt eget renmärke. De har en stark upparbetad rätt och har rätt till sitt arv. De har bedrivit renskötsel hela tiden, men det förnekas av de inflyttade. De finns med på renlängder fram till år 1971 och har registrerade renmärken enligt den nya lagen från år 1964 som hade förts över till det nya registret. Hans morbror skulle ta över renmärket och renhjorden. Hans morfars bror Andersson Stångberg, som dog år 1968, står upptagen som renskötande medlem hela tiden. Att hans syskon inte skulle ha rätt till renskötsel är befängt. Margit Ommas renmärke blev registrerat i Vapsten år 1970 enligt 1964 års lag. Under 1970-talet har de inflyttade Ommas lämnat Vapsten, men har hela tiden fått komma tillbaka och har varit välsignade av sina egna. Lars Jonas Omma for till Handölsdals sameby, men fick inte vara kvar där och kom tillbaka till Vapsten sameby och fick bedriva renskötsel. När de inte fick komma till Handölsdals sameby var det en bror till Nils Olof Omma som flyttade till Handölsdal och lät sig adopteras i vuxen ålder bara för att få medlemskap där. Sydsamerna som har intresse av att vara medlemmar i Vapstens sameby får inget gehör. Nils Olof Omma gick i

konkurs år 1979. I samband med att Idre sameby gick i konkurs ansökte Nils Olof Omma om att få bli medlem i Idre nya sameby. Han blev dock inte antagen som medlem där. När han var i konkurs var det helt plötsligt inte intressant att tillhöra Vapsten sameby. Göran Lundvall var i Vapsten och hade under sig en instruktör som då hette lapptillsyningsman Axel Gustafsson. Denne stod väldigt nära sin chef. Fram till år 1971 var lappfogden sambandet mellan samerna och övriga myndigheter. Lappfogden hade väldigt mycket att säga till om. Det konstituerande protokollet år 1973 där man beslutade att registrera Vapsten sameby har skrivits under av förste konsulenten Göran Lundvall och instruktören Unander Axelsson. I släkten Olofsson var mormors mormor Anna Benedikte Israelsdotter gift med Sjul Svensson. Anna Benediktes far hette Israel och var innehavare av lappskatteländet Happfjäll där han hade sommarland på Vårdfjäll inom norska Vapsten. Det var innan unionsupplösningen år 1905 då man hade ett mera fritt bete över riksgränsen. Släkten Olofsson hade ett renmärke efter Sjul Svensson som var deras mormors morfar. Deras mors farbror Johan Lindgren hade övertagit det renmärket, vilket var registrerat i Vapsten år 1942. Det renmärket skulle Tony, Tord och Jan Olofssons far Hans Olofsson överta från Johan Lindgren. Men det blev aldrig så. Lapptillsyningsmannen sa att det inte var möjligt. En syster till Anna Benedikte Israelsdotter hette Margareta Israelsdotter. Hon var gift i Skalmödal. Det finns ett upptecknat vittnesförhör med henne år 1916 där hon återger det han just har berättat om lappskatteländet och hennes far, bl.a. var de hade sommar- och vinterland. Markus Törngren och Tage Johansson har kopplingar till Nils Andersson Winka. Han har fått återberättat för sig hur samarbetet inom renskötseln inte fungerade. Man kunde bestämma att vid en viss tid skulle man samla ihop renar på ett visst fjäll och ta till ett rengärde. Oftast var det sådana avtal som inte blev uppfyllda, utan när man kom dit fanns ingen där som hade sett eller hört någonting. Det fanns inte en ren där. Det kunde vara så att renarna redan var flyttade därifrån, att aktionen var utförd. Man fick inte heller någon kallelse till kalvmärkning eller slakt. Framför allt undvek man att samla ihop renar utan lät dem springa fritt. Den intensiva renskötseln var från begynnelsen uppbyggd så att man hade en renhjörd som man vaktade i stort sett dygnet runt. Hade man en tam renhjörd höll de sig nära husfolket. De var lätta att flytta. Om man går tillbaka och hör på historier

som man har fått återberättat om hur t.ex. en renskiljning kunde gå till på vinterlandet i Lycksele framgår att då behövde man inga stora rengården för att skilja renarna, utan man tog skidstaven och styrde renarna åt det håll som respektive ägare skulle ha dem till. Så kunde man på ett effektivt sätt skilja ut mycket ren utan att behöva ha någon renhage. Det var den intensiva renskötseln. På den tiden mjölkade man även renarna. Då kunde man ta in renarna varannan natt och mjölka dem. På så sätt fick man färsk mjölk hela tiden när man var till fjälls. När den extensiva renskötseln kom var det mindre tama djur som mötte de tama. Om man då hade en vakt som skulle hålla de tama renarna från de mindre tama kunde det kanske gå bra något dygn, kanske en vecka, eller om man hade mycket folk kanske längre tid. Men till slut går det inte på grund av väder och vind. Oväder ställer till det så att renarna skingrar sig. Det kan också vara rovdjur som gör det. När renarna en gång har blandat sig är den mindre tama renhjorden övertagande mot de tama renarna. De mindre tama renarna tar med sig de tama renarna och de försvinner. Då är det ett väldigt jobb som återstår innan man har fått tillbaka sin renhjord igen. Henrik Persson Ruong har beskrivit väldigt bra hur det gick till i Arjeplog när de inflyttade samerna kom dit och hur den extensiva och den intensiva renskötseln krockade. Det var svårt att kombinera den extensiva och den intensiva renskötseln, särskilt när man inte kunde kommunicera med varandra. Hans morbror tog över renarna och skötseln av dem. Han var med på början av 1980-talet när Per Johannes Omma stal en renhjord med helikopter och flyttade den och senare dömdes för egenmäktigt förfarande. Efter det har morbrorn fortsatt med att hålla renar i märke. Sedermera har han själv tagit över skötseln av familjens renar. Han bedriver fortsatt renskötsel idag. Han håller och utfordrar dem vintertid och släpper ut dem på sommaren och låter dem ströva fritt på Vapstens åretruntmarker. Sedan han blev myndig, dvs. 18 år, till nu, vid 40, har han haft renar som han har svarat för. Bitvis har han haft renarna inhägnade året runt, beroende på att när man har lite renar så är det svårt att få tillbaka dem. Bitvis har han haft renar inhägnade året runt. I vart fall sedan år 2005 har renarna strövat fritt sommartid. Han har fått renarna räknade av Sametinget bl.a. år 2007 och 2013. Men när samebyn har fastställt renlängden har man inte tagit med hans renar. Svarandena vet när det blir renskiljning i Bodefors eller Ajtestugan eller Bleriken. Det är ett tvåsiffrigt antal renar. Att utfordra en större renhjord vintertid

blir väldigt kostsamt. Samtidigt vill han inte slakta bort all återväxt, utan vill att renhjorden ska växa. Han minns inte hur utförlig hans ansökan om medlemskap var skriven, men det finns inget föreskrivet om hur en ansökan ska vara. Begreppet att man ska delta i renskötseln är väldigt vitt. Det är väldigt svårt, enligt domarna mot Stig Harry Johansson och Oliver Israelsson, att reda ut vad begreppet "delta" innebär. Som renskötare måste han ju ha rätt att sköta sina renar på det sätt som han tycker är bäst. Han har rätt att utveckla sin renskötsel på det sätt och enligt den riktning som han vill, precis som man får till vinterbetesområden på olika ställen. Om man vill bygga upp en renhjord är det många renägare i andra samebyar som stänger in alla renar på våren. Så låter man vajorna kalva och så märker man kalvarna därefter och ser till varenda kalv för att få så hög kalvåterväxt som möjligt. Detta är accepterat i andra byar, men inte här. Enligt förarbetena till 1971 års rennäringslag innebär det att om du har ett registrerat renmärke är du automatiskt och obligatoriskt medlem i en sameby. Om man upphör med sin renskötsel har man rätt att återuppta den därefter. Detta kom också kammar-rätten fram till år 2000. Oavsett vad domstolen kommit fram till hjälper det inte eftersom samebyn inte godkänner medlemskap. Han vet inte vem Margareta Omma menar när hon sa att en man sagt att han inte ville att barnen skulle fortsätta med renskötsel. Dock var hans morfar den ende av sönerna som hade barn, så det måste ha varit han. Morfadern har dock inte uttalat sig så. Hans vilja var att Thomas Stångberg skulle överta renskötseln och renmärket. Det måste ha varit hans morfar som kom med en portfölj med handlingar, men det var på uppdrag av lappfogden. Samebyn behandlade hans ansökan om medlemskap den 3 juni 2006 och avlog medlemskap. Beslutet han fick är daterat den 7 december 2007. Överklagningstiden hade då med råge gått ut. Han visste att han kunde överklaga, men visste också att det inte var någon idé att överklaga. Han valde att inte få rättslig prövning för det var för sent. Idag bedriver man renskötseln enskilt, som en enskild företagare. Samebyn är ett kollektiv och det är den lagstiftningen som gäller. När man bedriver renskötsel är det rennäringslagen man får förhålla sig till. Idag bedriver han renskötseln utanför samebyn eftersom han hävdar sina rättigheter. De har skapat Vapstens lappby eftersom de anser att det efter alla år av trätor inte går att bedriva samarbete med Vapsten sameby. Deras avsikt med käromålet är att Vapsten sameby ska avregistreras och att

Vapstens lappby ska registreras som sameby för det administrativa området. Den renskötsel som finns är en sedvanerätt som är upparbetad och grundar sig på urminnes hävd. På grund av att hans förfäder i rakt nedstigande led har upparbetat denna rätt har han en självklar rätt att ärva den. De ska alltså registreras som sameby. Deras rättighet har inte upphört. De inflyttade samerna hade ingen rätt att flytta in där. Renskötselrätten gäller oavsett lagstiftning. När det gäller släkten Olofsson finns deras mormors morfars far Sven Sjulsson. Han var renägare i Vapsten. Han och hans son Sjul Svensson hade land i Vapsten. På en plats mellan Brattfjäll och Björkfjäll finns Sjulsvens hobbelt beroende på att de hade ett viste där. Oliver Israelssons anfader Sjul Sjulsson Skalma var skattlapp i Arefjäll inom Vapsten. Beträffande Östergrens är värt att nämna att deras farmors far Tomas Kristofersson och hans morfars farmor Maria Margareta Andersdotter var kusiner. De har samma led till lappskatteländet Löffjäll. I Uppbördsboken från år 1873 står mer utförligt om lappskatteländet och dess innehavare. Där nämns bl.a. Sjul Sjulsson Skalma, Oliver Israelssons anfader. För att förstå detta fullt ut visar en kungörelse från år 1898 att man ändrade gränserna för Vapsten så att Vapsten blev mycket mindre. Vissa delar av Vapsten kom då inom Vilhelmina norra samebys område. Man beslutade helt enkelt att sockengränsen skulle bli den nya gränsen för det nya Vapsten. Beträffande Karl Göran Hansson och Monika Rickefors var Karl Göran Hanssons mormor och hans morfar Johan Stångberg kusiner. Det renmärke som Karl Göran Hansson har i sin släkt skiljer sig en bit från det renmärke som han använder på sina renar idag. Det är tydligt att det är från samma släkt. I uppbördsboken från år 1873 kan man tydligt se att de som är upptagna i den är de samer som en gång i tiden har upparbetat den rätt som var när Nordmalingmålet fastställdes. Vapstens område var väldigt stort förut. Umeälven var gränsdelare. Umbyn var tidigare en skogssameby. De hade sin gräns en bit ovanför dagens odlingsgräns. Detta innebär att vissa av kärandena hänför sin rätt till vissa områden som idag inte är Vapstens område. I jordeböckerna har man med jämna mellanrum angett hur många lappskatteländet som har funnits inom respektive lappby. Vapsten anges med jämna mellanrum. Men antalet lappskatteländet har ökat eller minskat över tid. Nils Andersson Winka, t.ex., var en av de största och rikaste samerna i Västerbotten på sin tid och hade sitt lappskatteländet inom Vapsten, Södra Tengvattnet.

Det ligger idag inom Umbyn sameby, men låg när han var som störst inom Vapsten sameby. Av olika skäl har man ändrat på gränserna.

Erik Östergren

Han är same och kommer från Vapstens lappby. Han har även släkt i norska Vapsten. Han är född i Tärnaby och har gått i bl.a. sameskola/nomadskola i Tärnaby. Han bor i Tärnamo mitt inne i Vapsten. Han har varit renägare sedan han föddes år 1973. Den nya samebyn registrerades år 1975, vilket innebär att han var automatisk medlem i den gamla lappbyn tills han var två år gammal. Han är bröstarvinge till Sjul Larsson Lång. Sjul Larsson Lång var en anfader som också var innehavare av lappskatteländ och bedrev renskötsel, jakt och fiske och höll på med den samiska kulturen som brukligt var. Sedan var det Kristoffer Sjulsson och Thomas Kristoffersson och vidare till hans akka farmor Kristina Östergren, eller Tomasdotter. Hans far Tage Östergren var född år 1931. Han har valt att berätta om den släktgrenen, men han har flera släktgrenar inom Vapsten, Han hävdar att han är bröstarvinge enligt urminnes hävd till den släktuppräknings som han har gjort. Fadern drömde om att få bedriva renskötsel eftersom farmor och farfar hade renmärken och renar. Det var emellertid en sådan ordning i lappbyn att det var svårt att bedriva renskötsel. Farmor hade fått ärva renmärket av sin far Tomas Kristoffersson som hade renar i det renmärket. På 1940-talet hade hon nästan 200 renar. Farfar skötte om ett sterbhusmärke från sin familj. Även där var det omkring 200 renar på 1940-talet. Renlängderna kan man emellertid ha frågor runt. När svarandena åberopat renlängder kan man konstatera att detta var under en tid som hade föregåtts av rasbiologins förtecken, för man var väldigt duktig på att kategorisera huruvida vem som var same, hemmansägare eller halvlapp eller vad man nu var för någonting. Renlängderna utgick från hur många renar de hade. Deras identitet har blivit ifrågasatt hela tiden. Hans far berättade att han hade klasskamrater som fick stryk av magister Karlsson för att de pratade samiska. Men det var också fråga om att familjen skulle överleva på jakt och fiske och renskötsel. Sedan kom det in det här med fjälljordbruk och det var för att man skulle överleva. Men då blev det ifrågasatt och man skulle stoppa in dem i olika fack, huruvida de var samer eller inte eller hemmansägare. Hela tiden i hans uppväxt har det inte varit tal om något annat än att de har varit samer. De bedrev renskötsel och målet har hela tiden varit att försöka

bygga upp renhjorden, bedriva renskötsel och att de skulle kunna leva på att bedriva renskötsel. Men i och med att de har blivit förhindrade och motarbetade på alla möjliga fronter har det inte gått. Hela tiden har det varit så att efter nästa beslut kan de få vara i fred på fjället med sina renar, att få beta sina renar i lugn och ro utan några problem. Men då har det kommit någon helikopter eller något annat. Deras renskötsel har blivit störd genom att deras renar har skingrats åt alla håll och de har måst börja om på ruta ett igen. Faderns högsta dröm var att bli renskötare på heltid, men han var tvungen att ta andra arbeten för att han hade familj. Det blev olika yrken i familjen. Sedan gammalt tillbaka var dock inte det något konstigt. Att vara renägare och renskötare innebär att familjemedlemmarna hade olika arbetsuppgifter. En familjemedlem vaktade renarna, en annan högg ved eller fiskade. Detta skedde för att försörja sig och kunna leva. Han kan inte förstå hur det har blivit så, men det måste ha kommit från lappfogdarna och rasbiologin. Man ska kategorisera människor efter om man är renskötare på heltid. Man måste dock äta och sova och ordna med saker. Nog klarar man av att vara med renarna hela tiden, men i det moderna samhället som har vuxit fram måste man ha annat att fungera också. I en familj hjälps man åt. Det gjorde hans familj i kombinationsnäring med renskötsel m.m. Beträffande den s.k. helikopterhändelsen sommaren 1984 hade fadern haft renstölder och problem på sommaren 1981. Det blev en dom på detta mot Per Johannes Omma där de hade drivit renar och splittrat hjorden med helikopter. Han var åtta år vid detta tillfälle. De var hemma och det var fråga om vaktavlösning på renarna som befann sig på Lövfjället. Claes Andersson ropade på sändaren ”nu har de tagit renskocken en gång till, skynda hit de försöker ta renskocken, vi måste försöka ta igen den”. Han såg att hans far blev alldeles kall. Det bar iväg, men först ringde hans far några telefonsamtal och han fick fler uppgifter av Åke Norgren. Sedan for hans far, bror och syster upp i renskogen. Per Martin och Claes var med renarna då. Per Martin höll jämna steg med helikoptern och renskocken från Lövfjället till Akern. Sen var de tvungna att fara och tanka helikoptern så då hade de fått tag på Per Johannes Omma och fråga vad han höll på med. Renarna hade blivit splittrade åt alla håll. De fick tag på någon ren här och någon där under höstskiljningen då det stod renar i olika gården. Enligt domen skulle de få ersättning för renarna. Men Per Johannes Omma var ju i konkurs och därför fick de inte ut någon

ersättning från honom. Han bedrev renskötsel lika fullt ändå. Då hade de återtagit några renar här och där och fått hem dem. De hade dem under uppsikt och fordrade dem. De fick tillbaka ytterligare några renar, fick några kalvar och hjorden hade blivit större. På sommaren 1984 hände nästa historia. Då flyttade de upp på Björkfjället med renarna. Den sommaren var han och fadern i Tärnaby en sväng för att köpa förnödenheter. Sedan skulle de hem och upp till renarna. Det var tama renar som betade i lugn och ro. Då träffade de en helikopterpilot som frågade var de hade renarna. Han sa att han hade fått beställning på helikopterdrivning där. Det var beställt av Vapsten sameby. De sa till helikopterpiloten att han inte fick vara där och driva. De hann inte upp till renarna innan helikoptern for upp och sammanblandade renarna och hann driva ut renarna till ett nybyggt rengärde. Sent på kvällen var det bara deras renar kvar i rengärdet. Fadern blev hotad med slakt av deras renar för de fick inte ha renarna och påstods vara kriminella. Fadern sa att hans renar var hans egendom och dem fick de inte röra. Han hade sin rätt, var från den lappbyn, har bedrivit renskötsel och kommer alltid att fortsätta med det. Han tog sina renar och flyttade dem till den hage där han skulle ha dem. Det gick bra en tid. Renarna betade i lugn och ro på fjället. Så en dag kom det en helikopter igen. De hann inte med och fick inte reda på någonting heller. Där for deras renar åt skogen igen. De var på olika rengården och försökte få tag på sina renar. De hittade igen någon ren här och där, men de var uppblandade med storhopen. Så där har det varit hela hans uppväxt. Han har egna barn och barnbarn och vill att hans efterlevande ska kunna bedriva renskötsel i Vapstens lappby. Hans far poängterade att han var automatiskt medlem i Vapstens lappby därför att han var av samisk härkomst och han hade rätt att ärva sina föräldrar. Sin rätt grundade han på arvsrätten och urminnes hävd. Rättesnöret för deras del var Gränstraktatet mellan Norge och Sverige, 1751 års kodicill, som reglerar hur det ska vara för samer. När debatten var som hetast i slutet på 1970-talet om huruvida han var medlem eller inte i samebyn och Göran Lundvall höll på och pratade en massa strunt i radion om att de farmade renar. Då sa hans fader, att han inte sökte medlemskap i Vapsten sameby eftersom byn hade gått i konkurs. Det pratades om att de bedrev bra och fin renskötsel, men hur kunde det stämma med att tre - fyra personer hade gått i konkurs. Hans far ville inte bli medlem i någon slags ekonomisk förening där man hade tre – fyra

personer som var i konkurs. Det vet ju de flesta att om du blir medlem i en sådan ekonomisk förening kan du bli ekonomiskt medansvarig. Denna ekonomiska oordning med konkurser och oegentligheter vad gällde huruvida man bedrev renskötsel, och frågan om renmärken, är ett stort konstigt kapitel för sig. I lappbyn hade många renmärken. Familjer hade renmärken och de hade renar tillsammans i märken. Fadern hade ett renmärke. Det var så tjorvigt att de förstod att om de försökte göra något med faderns märke och fråga länsstyrelsen skulle det bli strul. Göran Lundvall var som en envåldshärskare och de fick aldrig igenom någonting. Hans bror fick ärva ett renmärke som Tomas Kristoffersson hade. Kristina Östergren skrev över det på en farbror, Alf Östergren, som skrev både ett testamente och en köpehandling och gåvobrev för att det skulle hålla i alla möjliga lägen. Alf Östergren ville nämligen hemska gärna ge renmärket till hans bror. Ändå har de hållit på och racklat på det där renmärket, att det skulle avregistreras. Göran Lundvall var sameombud på länsstyrelsen. Han frågade samebyn vilka som bedrev renskötsel. Samebyn ljög och sa då att vissa personer inte bedrev renskötsel och då har man från länsstyrelsens sida dragit in renmärken. Deras renar hade då okända renmärken, dvs. renar som kom långväga ifrån som ingen renmärkeskännare kände igen renmärket på, och de renarna skulle samebyn ta hand om och skicka till slakt. Pengarna tillföll sedan samebyns kassa. Här var det dock inte fråga om några okända renar. Man drog alltså från länsstyrelsens sida in renmärken från gammlappar i lappbyn och påstod sedan helt plötsligt att det var okända renar för att man hade dragit in renmärket. Detta gällde hans grannar och släktingar i lappbyn som ägde renar och hade renmärke som det fortfarande fanns renar i. Det är då inte konstigt när det florerar rykten om att någon har sagt att hans barn absolut inte ska hålla på i renskogen. Folke Grubbström var en rättskaffens karl, som sa som det var, men han blev avsatt och omplacerad. Han har berättat precis hur det gick till. Han ville ha ordning och reda i Vapsten. De pratade t.o.m. om att de skulle ha en syssloman för att få ordning. Olle Omma, ordförande i Umbyn sameby, har berättat hur det var. År 2007 - 2008 hade de byggt upp en fin renskock igen och hade den på Lusp fjället. De vaktade renarna och var tvungna att lämna dem nu och då. Heikka Omma kom till hans jobb och frågade vem som hade renar som gick någonstans. Då sa han till Heikka Omma att han ville ha renarna i lugn och ro och att han inte skulle ge sig dit och driva

renar med helikopter. När det blev höst skulle han flytta renarna därifrån. Heikka Omma svarade att han inte höll på med rendrivning och att han inte skulle göra någonting. Sedan hade det inte gått länge innan han fick höra talas om att det hade varit helikopterdrivning där uppe. De hade drivit renar från Lusp fjäll över Mockavaijj förbi Abelvattnet. Hans tamrenar splittrades åt alla håll. Han hittade en vaja som hade en märkt kalv. Resten av hans renar var spridda vind för våg över fjället. Tamrenarna orkar inte springa med vildrenarna utan lämnas allt eftersom. Den hösten fick han igen två vajor i Bodöfors och någon ox samt två bockar. Det var de enda renar som han fick igen. Det var en Baer i Vilhelmina norra där de hade hittat en ren som de skickat på slakt. De sa att de trodde det var en okänd ren. Han gick in på Sametingets lista över renar som hittats och ringde till Malå för att berätta att det var hans, men den hade redan slaktats. Det var en tre år gammal bock som han inte hade tänkt slakta. Så där försvann renarna. Sommaren därpå tänkte han att han skulle hitta igen renarna. Man får aldrig veta när det är kalvmärkning. På hösten 2008 hittade han igen tre vajor i Bodöfors. Ingen av dem hade någon kalv, vilket man kan fundera över. Men i fällan bredvid var det omärkta kalvar med slaktbrickor. Det var omöjligt att plocka ut hans kalvar därifrån. De var redan skilda. Han tog de tre vajorna och körde hem, men kalvarna slaktades väl och togs av samebyn. Han fick inte veta att det var kalvmärkning. Det är så utträngningen går till och så man blir utan renar. Det här är ett exempel som han har fått uppleva. Det finns fler exempel, annars hade hela renflocken funnits kvar i Vapstens lappby. Deras tradition var sådan att man märkte renar åt varandra. Man har märkt kalvar åt varandra med det märke som vajan har. Om det är en liten renägare eller granne eller någon från grannbyn märker man kalven åt den personen. Nästa gången man träffar den personen talar man om att man har märkt en kalv åt denne. På det sättet hjälps man åt och bygger goda relationer med andra lappar och lappbyar. Han anser att han hade automatiskt medlemskap i Vapstens lappby. Hans far har berättat att det var ingen som hörde den gamla Vapstens lappby huruvida den nya lappbyn skulle registreras. Det var inget samråd. Hans farmor och farfar eller övriga släktingar blev inte tillfrågade inför det att nordlappar flyttade in i Vapsten. De bara kom. Det var inte någon lappfogde som frågade om något. Hans farmor hade runt 205 renar i sitt märke och i stärbhusmärket var det 198 renar. Hans far hade uppemot

70 renar. Men det var problemen med renstölder. Hans farbror hade inte så många. Renantalet bara krympte. År 2007 - 2008 hade han nog 32 renar som han körde till Luspen. Nu bedriver han sin verksamhet på hemmansbiten där de har renhagar. Det är samma ställe som farmor och farfar hade, gammelstället. På sommaren vill han ha ut renarna så att de får färskt bete. Idag har han väl förhoppningsvis tvåsiffrigt med renar men det är inte säkert. Ena veckan kan han ha renar, nästa vecka inga alls eftersom man inte vet vad som händer i Vapsten.

Bo Barruk

Han är född 1940 i Tärna. Hans far är Jonas Barruk. Farfader är Nils Engelbert Barruk. De bodde i Barruken och i Kanaan, Matsdal. De var rendrivande samer som hade renar året runt. Hans förfäder bedrev sin renskötsel i Vapsten sameby. Byarna var lite annorlunda då. Det fanns lappskatteland. Vapsten sameby gick inte som den är idag. Lappbyn hade andra gränser, och de var mycket över till Vardofjäll mot Norge med sina renar. Det är faderns berättelser som han återger nu. Det var deras renskötselområde på somrarna. På höstarna kom de till Barruken och var på Gardfjället med sina renar innan de for ner mot kusten till vinterbeteslandet. Då bodde de i Barruken och Kanaans land i Matsdal. Farfar Nils Barruk var dålig pga. lungsot och orkade inte sköta sina renar så fadern fick som 7 - 8 åring följa med ut i skogen och hjälpa honom på flyttningar och sådant där. På vintrarna fick han inte gå i skola för då var han tvungen att vara med och sköta renarna, särskilt på vårflyttningarna upp. Han skötte om både sina egna och Nils Barruks renar. De bodde i Kanaans land och hade renarna i dalarna på Gardfjället. Sedan blev det besvärliga tider. Man fick veta att det skulle komma samer norrifrån till byn. Det skulle bli så bra med allt. Men hans far var emot det för de hade bra många renar. Nu hade de börjat få upp stammen igen. Då skulle Karesuandosamerna komma. Han var mycket emot det. Han blev dock aldrig hörd om det. Plötsligt var de bara där. Det var några som tyckte det var bra och några som tyckte att det var dåligt. Det blev sämre och sämre renskötsel. De fick aldrig sköta renarna som de hade gjort förut. Det var splittringar redan då om det var bra eller dåligt när det kom mer folk. De skulle blandas med den stora hjorden och sen var det bara att försöka komma dit där de var. Det fanns ingenting som sa att nu ska de vara där med renarna och skilja ut dem. Det var bara att följa med. Han var med sin far på

Gardfjället en gång. De fick se ett rengärde på en udde. Hans far sa att de märkte kalvar lite här och var. Sedan släppte de dem. De meddelade ingen annan. På den tiden var det enklare för dem. De hade flygplan också. På en mil kunde de ha tre hagar för att det var enklare att få ihop renarna. Det var lättare att märka renarna. Det är vad hans far har sagt. Hans far var en liten renägare och hade svårare att följa med allting. Som han har sett det var han ganska noggrann med renskötseln. Han ville ha allt riktigt gjort. Slakt och renmärkning skulle vara enligt lag. Därför blev han utäten först. Den som var mest påstridig var den som de ville ha bort först. Han var kvar i Barruken till han blev så stor att han måste skaffa sig ett arbete. Alla renar försvann ju för dem. Det var likadant med hans far. Det gick inte att vara kvar och inte ha någonting att göra. Även han måste därför söka sig annat arbete. Men han gillade renskötseln så han slutade aldrig riktigt med det. De bodde därför i Barruken varenda sommar. Till slut hade de inga renar men var där ändå. Lappfogdarna gick förbi och kollade hur mycket nät de hade ute. Hans far Jonas Barruk vidtog många åtgärder. Han har gjort mycket, försökte fortsätta med renskötsel och fiske. Även han själv försökte driva renskötsel, men allt försvann. De fick nej på allting i Vapsten. Jonas Barruk byggde ett hus för dem att ha en båtmotor i på tre kvm, men även det skulle samerna i Vapsten ha bort år 1974. De sa att det stod i vägen för renskötseln trots att det fanns en stor sten bredvid och även andra hade sina båtar där. Det var ju byggt långt tidigare. De har alltid blivit motarbetade hela tiden. Han har uppfattat att de såg på dem som rena svenskar. Det var renskötseln han ville in på från början. Det var hans stora intresse. Men han blev hela tiden nekad. Hans far höll på med renmärken och sökte renmärken åt honom. Hans storebror fick renmärke, men brodern var inte lika intresserad som han. Han hann inte få renmärke utan det stannade av. Utan renmärke kunde han inte göra någonting.

Tomas Stångberg

Han är son till Johan Stångberg som var ordförande i Vapstens lappby och renägare. Johan Stångberg var född år 1906. Hans mor hette Kristina Linnea Stångberg. Hon var från Vapfjäll och var född år 1912. Han har samma släktlinje som Torkel Stångberg och hänvisar till den. Fadern var ordförande i Vapsten sameby en tid. Han började arbeta som skogsarbetare, hade en del ströjobb och fick sedan anställning som vaktmästare på sameskolan i Tärnaby. Samtidigt bedrev han renskötsel tillsammans med

Tage Östergren för att fortsätta den renskötsel som de har bedrivit inom lappbyn hela tiden. De hade sina renar på Löffjäll ända till renstölden skedde år 1981. Hans intresse för renskötsel har funnits hela tiden. För att komma in mer i renskötseln hade han sin far att tillgå. Han frågade mycket om vad som hade hänt i lappbyn. De berättade om när Karesuandosamerna kom på 1930-talet och att de tog emot dem så gott de kunde. Han minns att det var svårigheter pga. språk, men även att samarbeta med dem. De höll aldrig några avtal. T.ex. när de skulle göra rensamlingarna höst och vår och kalvmärkning på somrarna avtalade de om att de skulle följas åt till fjälls och hjälpas åt med att samla renarna, men väldigt ofta for Karesuandosamerna i förväg till fjälls. Han berättade att när de då kom till fjället såg de aldrig till dem och renarna var skingrade. De sprang hit och dit och det var väldigt svårt att samla ihop renarna. Då kunde det hända att de fann en liten skock med nymärkta renar. Det var både vuxna och kalvar som var märkta. Han frågade hur detta kunde gå till. Fadern berättade att de ofta skilde renarna åt i mindre samlingar från den stora samlingen och gjorde märkning. Detta fick aldrig hans far eller de övriga i lappbyn veta. Detta var väldigt nedslående för dem att finna. Längre fram på 1950-talet, när pojkarna till dessa bröder blev mer och mer aktiva, blev det en hårdare attityd. Det blev väldigt svårt att finna igen några renar. Det blev allt mer besvärligt. Han skulle leva på renskötseln, men till syvende och sist blev renantalet mindre. Han var på renskiljningar och slaktningar men fann aldrig någon ren. Det var ganska nedslående. Om de fick någon ren var det en slaktren från en angränsande lappby. Han har aldrig hört Johan Stångberg berätta att barnen aldrig skulle hålla på med renskötsel. I stället var han glad att få berätta om renskötseln. Det är ganska otroligt att få höra detta påstående. Vad han har förstått av vad Johan Stångberg har berättat visste de inte ens att Karesuandosamerna skulle komma. Det fanns ett över-vintringstillstånd. Som historien är stannade de lika fullt kvar. Då var han yngre. Längre fram i tiden blev Johan Stångberg mer aktiv som ordförande i byn. Han vet att Johan Stångberg lämnade ifrån sig de administrativa papperen som fanns på byn, men vet ej vilket årtal det var. Att han var glad när han lämnade ifrån sig papperen: ja kan hända, men det var nog inte av den anledningen, utan det var nog för att han var glad att slippa bördan att vara ordförande för lappbyn. Det han var mest glad för var väl att han skulle slippa ansvaret som ordförande. Det var nog en lättnad för honom. Han kan

också ha blivit anmodad av lappfogden att göra det. Det var betungande för han visste hur förhållandena var i lappbyn. Det kan ha varit jobbet som var betungande, men han tyckte inte heller om att som ordförande bli förknippad med förhållandena som var inom lappbyn. De drabbades av konkurserna på så sätt att de miste renar på Löffjället år 1981. Då var han inte själv på fjället. De kom och tog renarna. De kom med helikopter och drev renarna vidare mot Arefjället så som Erik Östergren har berättat. Följden av detta var att de var tvungna att fara dit och bevaka sina rättigheter. Han minns att renskocken hade hamnat på Arefjället och de hade då redan varit i Arevattnet. När de låg där så kom det en helikopter. Då skedde en rensamling in till rengärdet. De brukade helikopter så det var ganska hög intensitet när de drev renarna fram till gärdet. Det var vissa kalvar som inte hängde med. De återfann några renar där. När de hade fått tag på några renar användes helikoptern igen och skingrade hjorden. De riktade anspråk på ersättning mot konkursboet. Han fick dock ingenting. I början på 1980-talet köpte han in egna renar för att fortsätta renskötseln. Det var dessa renar, ett tiotal, som han förlorade vid renstölden på Löffjället. De ville att renarna skulle få stanna kvar på fjället för sommarbete. Han fick slaktrenar från angränsande lappbyar, bl.a. från Vilhelmina södra fick han en slaktren. Det var en oxe som han kunde ha för mat.

Kjell-Åke Lundström

Han har hjälpt till med att upprätta släktträdet i fem generationer som kärandena har gett in i målet. Torkel Stångbergs morfar Johan Andreas Stångberg var aktiv renskötare och ordningsman i Vapstens lappby. Han slutade med renskötsel, men minns inte om det var på 1950- eller 1960-talet. Beträffande Tony Olofsson har han bara anknytning till Hattfjälldal. Han hittade ingen inom Vapsten på de här generationerna av hans förfäder. Anna Benedikte Israelsdotters far var född inom gamla Umbyn. Hon gifte sig med en nybyggare/ jordbrukare i Joeström. Gunhild Maria hette hon. Hennes pappa var Sjul Svensson, vars pappa i sin tur var han som blev ihjälslagen av Stor-Mila. Då gifte han sig med en flicka från Älvsvattnet. Israel Hansson var byxellapp i Älvsvattnet. På gamla dagar flyttade de tillbaka till Sverige. Det finns ingen direkt anknytning till Vapstbyn i det släktträdet, utan då måste han gå längre tillbaka, flera generationer. Angående släkten Stångberg var Axel Andreas

Stångberg morfars far till Torkel Stångberg. De hade renskötsel i Vapsten. Han hade några barn som fortsatte med renskötsel. Däribland var Johan Stångberg som var morfar till Torkel. Han hade en son som hette Anta Stångberg, som var aktiv inom renskötelsen hela sitt liv. Bo Lingebrants farfar Nils August Andersson Winka var både jordbrukare och aktiv inom renskötelsen i Vapsten. Hans farfars far Anders Nilsson Winka var aktiv inom Vapsten hela sitt liv. Winkasläktens högste man var Nils Andersson Winka som var den störste renägaren i Vapsten i slutet på 1800-talet. Han blev närmare 100 år gammal. Nils Andersson Winkas bror Johan Andersson var född inom Vapsten men bosatte sig i Ängesdal och hade jordbruk där. Hans pojke Sjul Johansson var morfar till Tage Johansson. Morfars far var Johan Andersson. Dessa personer var födda på den tiden då Björkvattendalen började bli jordbruksmark, då man insynade nybyggen. År 1824 insynade man Rönnbäck. Sedan kom Ängesdal. Så småningom blev det nybyggare av många av dem som var renskötare. Man hade kvar sina renar men då hade man någon i släkten som skötte om renarna. Men det blev någon lagändring på 1900-talet så den möjligheten försvann. Man fick inte ha skötesrens-systemet. Men många av jordbrukarna var renägare och hade någon brorsson eller liknade som skötte renarna aktivt. Vad gäller Monika Rickefors hittade han inget samband med Vapsten på de generationer som han har. Om man kommer riktigt långt tillbaka, till 1600-talet, hittar man någon i Vapsten. Då var Vapsten ett mycket större område än det är nu. För Karl Göran Hansson gäller samma förhållanden som för Monika Rickefors, men en generation tidigare. Axel Oliver Israelssons farfar Jonas Israelsson var renskötare i Vapsten men blev så småningom jordbrukare och bofast i Vallenäs. Han var fosterson hos en Anders Månsson som hade insynat Vallenäs. Anders Månsson blev gammal och kanske ofärdig. Då tog Oliver Israelsson hand om det lilla jordbruket och blev bofast. För Östergrens gäller både mors och fars sida. Kristoffer Sjulsson höll på med renskötsel och ärvde ett hemman i Ängesdal som hans son Tomas Kristofersson övertog. Det är Katinka Östergrens mormors pappa. Han höll inte på helt i renskogen utan hade ett jordbruk som de även kombinerade med renar. Bo Barruks pappa Jonas Barruk var aktiv i renskötelsen bra länge. Han var tillsammans med Lars Johansson, som var den största renägaren i Vapsten på 1930-talet någon gång. Men Lars Johansson flyttade till Vilhelmina så småningom. Det var enligt upp-

gift pga. att han hade svårt att hålla reda på sina renar i förhållande till de som kom inflyttande norrifrån. Sara Holmqvist Åsdells morfars far Johan Sjulsson var renägare och skötte renar hela sitt liv i Vapsten. De fick då ett litet jordbruk i Fräkenvik eller Bränna och där fortsatte den här farfadern till Sara. De tillhörde Vapsten. När pappan tog över hade Johan Sjulsson skaffat sig det lilla jordbruket och drev en kombination. Markus Törngren var av släkten Tällström och Baer. Ursprungligen stammade alla från Vapsten. Anna Maria Samuelsdotter var från Vapsten. Det var Markus Törngrens morfars mor. För Kent Winka gäller detsamma som för Lingebrants. Vid Maria Margareta Andersdotter står tillskrivet innehavare av lappskatteland. De är nog han som har skrivit det. Nils Sjulsson Stångberg var från Ranbyn, men gifte sig med Maria Margareta och det var hon som innehade lappskattelandet som han blev ingift i. De gifte sig år 1873, tio år innan de upphörde med lappskatteland.

Göta-Louise Bäckman

Hon är född den 15 november 1926. Hennes far hette Tomas Lambert Klemetsson. Han var ordningsman i Vapstens lappby en viss tid. Hon och andra ungdomar lyssnade på samtal mellan honom och de andra vuxna i byn. Det var det hon tyckte var roligt att komma ihåg. Det var ganska negativa saker som sades. Det viktigaste var att Ommas med drängar hade blivit ditforslade de här somrarna och att de skulle få bo i Vapsten ett år. Sedan hade de ordnat så att de skulle till Jämtland eller Hälsingland. Lappfogden talade om det för dem. Det skulle vara ett år, men de för aldrig därifrån. Därför började de att undra varför de inte gav sig iväg. Lappfogden sa att de var så duktiga så det var bra att de var där. De var duktiga men det var inte bra att de var där. Man påstod att de stal t.ex. renar. Man visste att de haft renkalvmärkning men inte meddelat den övriga församlingen inom Vapsten, vilket var nödvändigt att göra. På så vis lyckades de få en massa nya kalvar. Sådana saker berättade de. Det var mycket sådana saker som de talade om och var upprörda över. För man hade ett visst mönster att följa i en lappby som det då hette. Man hade en ordningsman som talade om för alla när man skulle ha märkning, slakt och skilja på renhjorden för att flytta vidare, men de gjorde inte det. De gjorde precis som de själva ville. Sen förlorade ju de som var hemmavarande alltihopa. Intressant är att man berättade om Idivuomafamiljen. Han kom också till Vapsten, men de flyttade tillbaka norrut för han stod inte ut med det som de andra

gjorde, trodde de. Hennes far tog avsked som ordningsman i byn för han hade blivit tillsagd att samtala med lappfogden, men det var omöjligt att få till ett samtal med lappfogden. Då flyttade han tillbaka till Vilhelmina norra för det var därifrån han kom. Det var i början på 1930-talet, tror hon. När man hade samlats vid renarna så bodde de ofta i Atastugan. De tyckte att det var roligt att ligga och lyssna på gubbarnas samtal. Hon kommer inte ihåg vilket år det var. Hennes far stod inte ut där med att hela tiden hålla ögonen på någon annan. Barnen var alltid med under flyttningar av renar osv. De var i Vapsten, ja hon var ju i 20 årsåldern då, men för omkring mycket och gjorde andra saker. Det är svårt att säga. Hon var hemma på somrarna. Då var hon barnvakt åt böndernas nyfödda barn, men brukade också vara med fadern och fiska och gå till kalvmärkningen. Hon minns att hennes mamma arbetade som turistvärdinna på Storbacken. Det var inom Vilhelmina norra sameby. Då hade fadern kommit till Vilhelmina norra. Han flyttade dit där hennes mamma var.

Inger-Ann Omma

Hon är född i en renskötarfamilj, som dotter till Nils Olof Omma och Inger Baer Omma. Hon lever tillsammans med Jon Mikael Labba, som är renskötare på heltid. Hon arbetar med renskötsel och som jurist. Renskötselföretagen är ofta familjeföretag. När barnen blir vuxna tar man ställning till om man vill fortsätta med renskötseln och man startar då sitt eget renskötselföretag. Företaget drivs antingen som enskild firma eller som aktiebolag. Ett renmärke är förenklat beskrivet det märke som dina renar bär. Det är en identifikation på vilka renar som hör till dig. Renmärke får man i tidig ålder, vilket har att göra med att man som förälder gärna ser att barnen får en snabb tillhörighet i renskötseln och känner ett ansvar för att ta hand om renar. Det är inget konstigt att barn har renar från väldigt ung ålder. De kan skapas t.ex. som avbrottsmärke, dvs. ett tilläggssnitt på ett befintligt märke. Sedan finns det släktmärken som andra i släkten innehaft och som man då överför på barn inom släkten. Hennes far växte från år 1932 upp i Strimasund inom Umbyn sameby. De pratade mycket om detta när de var små. Det är en del i deras uppväxt. Hennes mor är född och uppvuxen i Vilhelmina norra sameby som dotter till renskötande samer. Hennes mor- och farföräldrar är alla födda i Karesuando. Hennes föräldrar pratade mycket om förflyttningen när hon var liten. Hon upplevde att man uppfattade tvångsförflyttningen på

lite olika sätt inom mors och fars familj. Hon blev därför nyfiken på tvångsförflyttningen. Hennes morfar gick bort år 2001. Hon frågade honom mycket om hur det var att lämna Karesuando och via Jokkmokk och Arjeplog komma till Vilhelmina norra. Hennes morfar och pappa berättade mycket om detta. De berättade även vad han såg av hennes fars sida eftersom de växte upp i grannbyn och såg hur de andra hade det. Hennes pappa gick bort år 1993 när hon var 11 år gammal. Man får ha det i åtanke och sätta det i relation till hennes nyfikenhet. Det är naturligt att prata om gamla förhållanden med sina barn. Han berättade att de bodde i Strimasund och om sin tid i kåtaskolan i Atastugan. Var skolbyggnaderna låg. Hennes far var ganska gammal när hon var barn så det var en svunnen tid. För den som är historieintresserad var det väldigt intressant. Han berättade när de befann sig på åretruntmarkerna, men också när de kom söderut, om flyttningsstrapatser, hundar som gick ner i isen, många berättelser om hur renskötseln bedrevs i en annan tid än den hon är van vid. Han berättade om renskötsel i en tid då de drev renar på skidor. Hennes morfar tog stort ansvar i flyttningen och hur renarna skulle skötas. Han hade liknande berättelser om rendriftskulturen. Han berättade att han var sju år och den sista gången de skulle lämna en av öarna runt Tromsö så tyckte han det var ganska odramatiskt och skulle underlätta att flytta, eftersom flyttarna ut till öarna var så strapatsliknande med att renar skulle simma. Så han sa det till sin mor när de lämnade ön. Hans mor reagerade väldigt starkt. Hon upplevde att det var sorgligt och inte glädjefyllt. Hennes pappa var äldste sonen. Som äldsta barnet tar man tidigt ett stort ansvar. Hon växte upp med bilden av fadern som en central figur i samebyn. Sedan kan det bero på att det var en förälder, men han var väldigt aktiv. Där de var med renarna var han. Hon fick följa med väldigt mycket ända tills hon började skolan och bodde på internat. Hon växte upp med två renskötande föräldrar och har aldrig i barndomen sett någon från kärandesidan i deras arbete med renskötsel. Det skiljer sig inte från hur hennes morfar har berättat. Han berättade att de som tidigare hade bedrivit renskötsel i Vapsten hade slutat med det. Hon upplevde inte några konflikter som barn, men tror att föräldrarna och alla i samebyn inte diskuterade dessa frågor med barnen utan valde att hålla det från barnen. De diskuterade inte så mycket hemmavid heller. Hon fick enbart höra att de hade slutat. Morfadern bekräftade att renskötseln hade sett en nedgång i områdena.

Morfadern och hans familj kom från Arjeplog till Västerbotten år 1945, alltså några år efter det att farfadern kom till Vapsten. Det talar för att myndigheterna såg att det fanns plats för nya etableringar pga. att folk hade slutat bedriva renskötsel. Skötesrenar är att man lämnar renar i en renskötares vård. Inhägnade renar är inte skötesrenar. Det är renar som hålls av andra människor som inte är medlemmar i samebyn. Det är inte så renskötsel bedrivs. Skötesrenar betar fritt. Det innebär att du har dina renar med den renskötaren. En inhägnad med renar innebär att du är extremt stationär. Det är inte så renskötsel bedrivs eller ska bedrivas. Hon är styrelseledamot och sekreterare/kassör i samebyn sedan år 2001. När hon började 2001 var hon 20 år gammal och oerfaren. Hon hade påbörjat juriststudierna, men tog egentligen över sin mammas roll i styrelsen. Ju mer erfaren hon har blivit, och med hennes utbildning, har det inneburit en ganska omfattande administrativ hantering. Hon tar emot all inkommande post för samebyn, scannar in allt material och lägger ut det på samebyns server. I de fall där det har varit domstolsförhandlingar har hon företrätt samebyn i egenskap av ställföreträdare. I de fall där det passat sig har hon haft kontakter med andra samebyars ombud. Det är en ganska omfattande administrativ uppgift hon har idag. Bra mycket mer än vad som fanns förut. Hon har många kontakter med parter som är konkurrerande markägare/markanvändare. De håller sig inom fastställt renantal. Det är åtta familjeföretag i samebyn. Samebyn är som en paraplyorganisation över flera enskilda företag. Man kan inte säga att det är en fast siffra. Den är beroende av att folk går bort, att ungdomar når myndighetsålder och då startar sina egna företag. Medlemskap i en sameby är framför allt det automatiska, dvs. att man växer upp där. Utifrån kommande medlemmar är ovanligt förekommande. Det har förekommit vid två tillfällen. Det ena är när hennes sambo flyttade ner. Vidare kom det en ansökan från Torkel Stångberg, men då var det enbart att han ansökte om medlemskap. Men man tittar ju även på hur den nya medlemmen ska fungera med resterande medlemmar i samebyn. Det beror på att även om de är enskilda företag är de också ett kollektiv. Därför är det så viktigt att man fungerar med alla i samebyn. Beträffande uttalandet ”Renskötsel är inte begränsad i tid och gäller oavsett lagstiftning.” i hennes examensarbete från juristprogrammet i början på 2000-talet är renskötselrätten en självständig rätt grundad på urminnes hävd, sedvana. Renskötselrätten är ju en rätt som

tillkommer det samiska kollektivet som fortfarande är intakt. Den tillkommer folket, dvs. den tillkommer inte en enskild person utan det är en kollektiv rätt. Av rennäringslagstiftningen framgår att den tillkommer den same som är medlem i sameby. Hon har behandlat ansökningar om att bli upptagen i samebyn vid två tillfällen. Torkel Stångberg hade skrivit ”jag vill få medlemskap i samebyn”. Den ansökan avslogs. Ansökan var väldigt kortfattad. För att kunna avgöra frågan om medlemskap måste de veta hur personen kommer att fungera i det kollektiv som samebyn utgör. När det gäller hennes sambos ansökan så skulle han bidra med arbetskraft till byn. Det var därför hans ansökan blev beviljad. Beslutet föregicks dock av en intensiv diskussion i samebyn. Vapstens sameby har stadigt minskande betesområden på grund av all verksamhet i form av skogsbruk, gruvor, vindkraftsparker m.m. De måste avgöra om det är hållbart att anta fler medlemmar i samebyn. Stig Johansson ansökte om medlemskap på 70-talet, före hennes tid. Han blev nekad inträde. Han överklagade till länsstyrelsen, som fastställde beslutet. Bestämmelserna är sådana att om ett renmärke inte används aktivt ska det avregistreras. Samebyn fick en förfrågan från länsstyrelsen om vilka renmärken som användes. Samebyn svarade att hans renmärke inte varit aktivt under den lagstadgade tiden. Länsstyrelsen beslutade att avregistrera det. Han överklagade och fick rätt i kammarrätten. Frågor som gäller renmärken rör inte samebyn. Samebyn var aldrig part i det målet. Det var länsstyrelsen som var motpart. Samebyn hade den uppfattningen som angavs i remissen, nämligen att märket inte hade använts för att märka renar eller bedriva renskötsel och alltså skulle avregistreras. Samebyn prövar ansökningar om medlemskap enligt 11 §. Beslutet kan sedan överprövas genom överklagande till Sametinget och senare till kammarrätten. Att kärandeparternas renar hålls inhägnade under vintern och sedan släpps ut till renhjorden på sommaren är inte tillåtet eftersom de saknar rätt till renskötsel då de inte är medlemmar i samebyn. De har påtalat detta för kärandena. Renar som hålls inhägnade under en längre tid löper risk för bl.a. ögonsjukdomar. Eftersom kärandenas renar ansluter sig till deras renhjord saknas det möjlighet för dem att hålla renarna åtskilda. Att hennes far gick i konkurs 1979 var inget han hymlade om. Konkursen upphörde 1987 när hon var fem år gammal. Efter

konkursen ägde hennes far inga renar utan var renskötare för sin mors och systrars renar.

Margareta Omma

Hennes bröder och syskonbarn är svarande i målet. Hennes föräldrar var Nils Johansson Omma och Inger Maria Omma. De kom från Karesuando. Hennes syskon var Nils-Olof, Johannes, Henrik och Maj-Britt. Ingen av dem är i livet. Hon är född i Lycksele och har en dotter som är renskötare i Vilhelmina södra lappby. Hon bor nu i Klimpfjäll. Att familjen hamnade i Vapsten beror på tvångsförflyttningen. De kom hit år 1932. Hon föddes år 1939. Pappan var en tid i Umbyn sameby. Sedan kom han över till Vapsten. Under skoltiden bodde hon på internat från september till maj. Under sommarmånaderna var hon hemma i Boxfjäll. Ibland följde hon med sin pappa och bröderna på kalvmärkningarna. De fick inte göra annat än att hålla på med renskötsel. Hon gick två terminer i Jokkmokk åren 1954 - 1955. Efter det var hon hemma ett tag och hjälpte till. Hon känner igen Sigrid Stångberg och Bo Martin Barruk. Hon vet vem Tony och Tord Olofssons farfar var. Sigrid Stångbergs pappa känner hon till. Hon växte inte upp med Johan Stångberg, men kände honom för att han var ordförande då de hade renslakt på hösten och auktionerade ut renar. Det var de enda gångerna hon träffade honom. Hon kommer inte ihåg att han höll på med renskötsel. Han var ordförande i samebyn. Han skötte om portföljen. Han kom med den där portföljen till Boxfjäll och hade någon av sönerna med sig. Då skulle han överlämna portföljen och han var så glad att han skulle överlämna den. Nils Olof skulle ha den, men de fick ta hand om den för han var borta. I portföljen fanns räkenskapshandlingar på renförsäljningar osv. Bo Barruk gick i skolan då hon gick där. Barnen skulle inte hålla på med renskötsel. De var noga med att poängtera att barnen inte skulle hålla på med renskötsel. Anders Winka var med på de närmsta platserna där de hade kalvmärkning. Hon minns att Winka sa till hennes pappa att sonen skulle bli lärare och resa till Paris och att den andra sonen skulle arbeta i skogen. Hennes pappa visste inte vad Paris var. Det handlade bara om renar. Hon har varit medlem i Vapstens lappby sedan födseln. Hon har haft möjlighet att bedriva renskötseln, eftersom hon varit hemma. Hon minns inte om Anders Anta Stångberg, bror till Johan Stångberg, hade rätt att bedriva renskötsel. De hade en bror i Jokkmokk som var så glad att Anta slutat vara ordförande

i samebyn. Hon hade rätt att bedriva renskötsel för hennes föräldrar hade rätt att bedriva renskötsel. Hon vet inte om hon har sett något renmärke tillhörande sydsamerna. Hon har bara hört under hela sin uppväxt att sydsamerna inte ville hålla på med renskötsel och att deras barn inte skulle hålla på med renskötsel. Hon minns Anta Stångberg. Han ville inte bedriva renskötsel. Johan Stångberg ville inte alls att hans barn skulle hålla på med renskötsel. Hon vet inte om de hade rätt att bedriva renskötsel, bara att de inte ville.

Merete Omma

Hon är född 1978 och henne föräldrar bedrev renskötsel i Vapstens sameby. Hon äger renar tillsammans med sin bror Ole-Henrik Omma. Hon är utbildad jurist med examen från universitetet i Oslo och arbetar för Samerådet som jurist. Det är den äldsta samiska föreningen. Hon har flexibla arbetstider, vilket gör det möjligt att kunna delta i renskötsel, även om det är hennes bror som sköter det fysiskt krävande arbetet. Under sin uppväxt gick hon i nomadskola och pendlade mellan moderns och faderns samebyar. Hennes mormor har berättat om hur det var förr i Västerbotten i Rans sameby på den tiden när de tvångsförflyttade samerna kom norrifrån. Det kom samer till alla samebyar utom Rans sameby. Om detta berättade lappfogden för hennes mormor att anledningen var att i Rans sameby hade man full aktivitet, medan i Vapstens sameby fanns det ingen renskötsel av betydelse.

Lars-Anders Ågren

Han arbetar med renskötsel i Vapstens sameby och har gjort det sedan han slutade grundskolan. När det gäller frågan om extensiv eller intensiv renskötsel så har han alltid ägnat sig åt det förstnämnda, eftersom renarna mår bar av att ströva fritt och söka platser där det finns gott om bete. Vissa tider på året måste renarna dock samlas ihop för skiljning och märkning. På vintern sprider de ut renhjorden i mindre grupper för att de lättare ska hitta bete och sedan samlas de ihop frampå vårkanten. När sydsamerna släpper ut sina renar sammanblandas de med samebyns renhjord. Nackdelarna med att ha ”tama” renar är att de inte är lika rädda, vilket gör att de inte rör sig lika snabbt som de andra renarna. Eftersom renen är ett flockdjur påverkas hela hjorden eftersom deras renar undrar varför de andra inte följer med. Tamrenarna är också mer utsatta för

sjukdomar i form av ögonsjukdomar och mul- och klövsjuka. Sydsamerna har kanske mellan 100 – 150 renar och samebyn har flera tusen renar. Han har aldrig sett sydsamerna ute i skogen och de har inte någon kontakt med varandra, vilket gör att arbetet faller på samebyn att ta hand om sydsamernas renar utan ersättning. Att sydsamerna tappat bort renar är inget som samebyn ansvarar för. Det som de inte förstår är att renarna inte stannar kvar på ett litet lågfjäll om de släpps där. De sprider ut sig beroende på vind, mygg och betesmöjligheter.

Göran Lundvall

Han har en gedigen utbildning och är en intresserad fjäll- och naturmänniska. Han emigrerade till Kanada i unga år och kom där i kontakt med problemen med ursprungsbefolkningar. Han kom sedan tillbaka till Sverige efter några år och vistades i fjällvärlden. Han fick rådet att skaffa sig en teoretisk utbildning. Han har en treårig distriktsåklagarexamen från Stockholm. Han hamnade först i Umeå och läste då även kultur, folklivsforskning och kulturgeografi på högskolan. Efter att han blev klar med studierna år 1961 lockades han att åka till Lycksele för att vikariera för chefen för rennäringsförvaltningen där. I Lycksele vikarierade han på länsstyrelsen för chefstjänstemannen för rennäringsförvaltningen som hade uppdrag att arbeta med svensk-norska frågor. Under hans tjänstgöring utarbetades 1971 års rennäringslag. När det var klart år 1971 blev han tjänsteman på lantbruksnämnden som tog över från länsstyrelsen som regional rennäringsmyndighet. Lantbruksnämnderna i de tre renkötsellänen arbetade i delegationer med lekmannainflytande. I delegationerna ingick samerepresentanter för rennäringen och tjänstemän. Han var föredragande i dessa frågor. Han arbetade med detta från år 1962 till år 1992, då han pensionerade sig. Under dessa 30 år hade han olika befattningar. Han var bl.a. konsulent. De avskaffade de gamla koloniala titlarna lappfogde och lapptillsyningsman. Han avstyrkte utbyggnaden av Abelvattnet av naturvårds- och renkötselskäl, vilket naturligtvis retade länsstyrelsen. Han blev därför avsatt och länsstyrelsen utlyste ett vikariat som en kollega till honom från Norrbotten fick. Han stannade kvar i Umeå och fick så småningom den tjänst som inrättades år 1971 när rennäringslagen trädde i kraft. Hans arbetsuppgifter var som föredragande i olika frågor. På den tiden, innan beslut togs i same- och rennäringsfrågor, hördes samebyarna. Han höll årliga sammanträden med

byarna, vinter och sommar i sex samebyar i Västerbottens län: Gran, Ran, Umbyn, Vapsten, Vilhelmina norra och Vilhelmina södra. Han åkte runt och besökte dessa samebyar. Han var föredragande och tog upp aktuella frågor i samebyarna. De var noga med att byarna skulle höras och avge ett eget yttrande. Han hade ingen särskild relation med Vapsten sameby. Han jagade visserligen älg i Tärnaområdet, men det var i Umbyn sameby. Han bodde i en renvaktarstuga tillsammans med renägarna Olle Omma och Peter Omma, en annan Ommasläkt än parternas. De jagade var för sig men umgicks på kvällarna. Deras far hette Olof Johannes Omma, en samepolitiskt engagerad person som han hade mycket att göra med. Han hade inget särskilt att göra med Vapsten sameby eller de andra byarna. När den nya rennäringslagen trädde i kraft år 1971 var lantbruksstyrelsen huvudmyndighet. Den hade tagit över från länsstyrelserna. De hade ett ambitiöst utbildningsprogram för samebyarna som pågick mellan åren 1972 och 1975. Man ville göra samebyarna till självständiga ekonomiska och juridiska enheter. De skulle vara självständiga i förhållande till myndigheterna. Det var 51 samebyar. Lantbruksstyrelsen uppmanade samebyarna att registrera sig hos länsstyrelsen. Det var alltså lantbruksnämnden som hade hand om den lokala förvaltningen och lantbruksstyrelsen den centrala. Efter utbildningen ansåg lantbruksstyrelsen att byarna skulle registrera sig hos länsstyrelsen. Det var länsstyrelsens jurister som avgjorde registreringsfrågan. Det skedde mellan år 1972 och 1975. Vapsten sameby var uppmanade att registrera sig för att få den självständiga ställningen. Han minns inte varför det fanns två ansökningar. Det är möjligt att någon ansökan var ofullständig. Det intressanta är att i samband med att Vapsten gjorde en ansökan passade icke renskötande samer i Tärna på att bilda en egen förening och ansöka om registrering. De var inte utbildade i kursverksamheten. De var samer, men tillhörde inte någon sameby. De sökte registrering hos länsstyrelsen, som avlog deras ansökan. Det var kärandenas förfäder som ville komma in i verksamheten. Kamarrätten avlog deras ansökan efter överklagande. Regeringsrätten tog inte upp deras ansökan till prövning. Vapsten samebys renägare var andra generationen av de tvångsförflyttade Karesuandosamerna och var i åldern 20 - 40 år. De var framgångsrika och effektiva med ett stort engagemang i renskötselfrågor. Länsstyrelsen registrerade samtliga byar, även Vapstens lappby, vilket kärandena i

målet var emot. De ville att de skulle registreras, men de kom ju från sidan. Han var föredragande i rennäringsfrågor på lantbruksnämnden. Det var två jurister på länsstyrelsen som fattade beslut om registrering av Vapsten sameby och sa nej till de icke renskötande samerna. Han var inte med och beslutade. Renskötaryrket hade väldigt låg status på 1960- och 1970-talet. Det var inte inne att vara renskötande same på den tiden. Nu finns ett helt annat intresse att bedriva renskötsel trots att förutsättningarna genom markexploateringar har försämrats. Äldre samer avstyrkte att deras barn skulle hålla på med renskötsel. Det var ingen status eller lönsamhet i det. Påståendet att de tvångsförflyttade Karesuandosamerna trängde ut sydsamerna är enligt hans uppfattning felaktigt. Det fanns helt enkelt plats för inflyttning. Det fanns en parallell i västra Jämtland i Handölsdalens sameby där det också fanns plats och Karesuandosamerna flyttade in. Rennäringen går i vågor vad gäller lönsamhet. Folke Grubbström var en tjänsteman som blev avsatt av lantbruksnämnden. Denne anmälde honom för stöld och förskingring. Han kan varken bekräfta eller förneka att han satt med vid samebyns konstituerande stämma den 1 februari 1973. Han var med på de flesta stämmorna. Om det finns en handling som han har undertecknat stämmer det väl. Han var av tradition med på alla sammanträden med samebyarna. Uppdraget var att alla samebyar skulle registreras. Vapsten sameby bestod av duktiga företagare. Han vet inte om han var behjälplig med deras ansökan om registrering, men det är möjligt. Samebyarna uppmanades att ansöka om registrering hos länsstyrelsen. Om han var inkopplad i Karesuandosamernas ansökan kan han inte svara på. Han var inte involverad i sydsamernas arbete. De dök ju upp utan kännedom. De tillhörde inte byarna som utbildades av lantbruksstyrelsens experter. Utbildningarna av byarna leddes av en agronom som hette Knut Gustavsson och pågick under tre år. Byarna uppmanades att registrera sig. Sydsamerna bildade självständigt en styrelse och ansökte om registrering. Många hade gammal bakgrund, men de hade inte genomgått den utbildning som hölls. Han vet inte om sydsamerna först gav in en ansökan om registrering och Karesuandosamerna först därefter skyndade sig att ansöka, och där han satt med vid den konstituerande stämman. Han har svårt att säga något om det, för samebyarna uppmanades av lantbruksstyrelsen att söka registrering. Lantbruksstyrelsen var huvudmyndighet och han fanns med i sammanhangen, men han

hade ingen aktiv roll på så sätt att han uppmanade dem. Det var inte han vad han kan förstå, lantbruksstyrelsen företrädde ju av tjänstemän. Han var lantbruksnämndens tjänsteman, inte lantbruksstyrelsens tjänsteman. Han var en engagerad tjänsteman som kände starkt för rennäringen och bl.a. avstyrkte vattenregleringarna i norra Tärna då han ansåg att markerna skulle användas för renskötsel. Det kan stämma att han har skrivit ett yttrande över Jonas Barruks m.fl. ansökan om registrering. De hade renar, men tillhörde inte någon sameby. Eftersom han inte minns kan han varken bekräfta eller förneka det. Han hade inget mer engagemang i Vapsten sameby än vad han hade i de andra samebyarna. Det var inget speciellt med Vapsten på så sätt. Han har inget minne av Folke Grubbströms uppgifter i ett polisförhör angående rekvisition av 125 000 kr för samebyns räkning för kostnader vid reninsamling med helikopter den 18 november 1977. Folke Grubbström blev tidigt avsatt eftersom han ansågs olämplig att jobba med rennäringsfrågor och skulle i stället arbeta med skogsfrågor. Han blev anmäld av Folke Grubbström för att ha förskringat vattenregleringsmedel, men det var helt enkelt så att han hade att göra med samtliga byarnas ekonomiska förhållanden. De fick del i de vattenregleringsbygdemedel som utdömdes av länsstyrelsen varje år och pengar fördelades mellan samebyarna. Det ingick i hans uppgifter att rekvirera medel eftersom hälften av pengarna gick till samebyn och hälften gick till administrationen för att förbättra för renskötseln. De byggde utflyttningsleder, hagar och renvaktarstugor. Samebyarna hade samtidigt stora problem i Norge och de byggde renslakterier och stängsel för samebyarna. Folke Grubbström agerade efter det att han hade blivit avsatt från dessa frågor. Det berodde på något slags självhävelsebehov. Han ville ha någon slags ställning i de här frågorna. Men han hade ingen utbildning eller lämplighet för det. Beträffande frågan om utseende av sysslomän tog länsstyrelsen kontakt med honom och ville ha hand om problemen som gällde samebyarna och var emot sysslomannaskapet. Han avstyrkte av samma skäl. Men det var främst länsstyrelsen som var emot sysslomannaskap. Samernas riksförbund ville lösa dessa problem själva. De hade egna tjänstemän och en jurist anställd. Han tror att det rann ut i sanden, men kommer inte ihåg. Han minns inte att det träffades någon överenskommelse och minns inte någon skrift från honom. Han blev aktiv tjänsteman år 1972 och vet att det finns många skrivelser om konkurser. Han var inte tjänsteman

år 1979. Beträffande uppgiften i målet om en kåta som han skulle ha fått fraktad till sitt lantställe i Umeå hade han tagit hand om flera äldre timmerbyggnader i Jämtland. Han tog även hand om en förfallen kåta som inte var i bruk. Han skulle inte ha kunnat ta en som användes. Han har byggt upp ett ställe i Jämtland där den kåtan finns. Angående Burviksnäststugan rationaliserade lantbruksnämnden jordbruket och löste in ett flertal byggnader. Av dessa 30- eller 50-tal byggnader köpte han en byggnad från Lyckseleområdet som han tog till Jämtland och fortfarande har stående där. För den blev han anmäld för stöld, men det visade sig vid kontroll att han köpt den från lantbruksnämnden, efter det att den hade lösts in, för 10 000 – 20 000 kr. Det var samma pris som för andra byggnader som såldes ut då och inte särskilt billigt. Folke Grubbströms uppgifter om honom beror på att han hade ett hämndbegär. Beträffande en stuga i Vapstberg växte en kollega till honom upp där. Det stämmer att han fick en timmerbod från Vapstberg av Axel Gustafsson och Unander Gustafsson. Han tror inte att han har jagat älg inom Rönnlidens kronopark ovan odlingsgränsen. Däremot har han jagat inom Umbyn sameby, utöver att han har jagat i Jämtland. Han jagade i själva fjällområdet på Skalmaområdet inom Umbyn. Han betalade naturligtvis vanligt arrende till länsstyrelsen. Han hade att göra med hundratalet jaktupplåtelser på länsstyrelsen. Att han själv jagade berodde på att landshövdingen tyckte att han som tjänsteman gott kunde vara med och jaga. Annars var det i stort sett den bofasta fjällbefolkningen som fick jakträtt. Det var samma sak med fiske. Han har aldrig påstått att sydsamerna inte var fullvärdiga renskötare. Han har många goda vänner bland sydsamerna och umgicks även med dem från Vapsten, Enoksson och familjen Klementsson. Han hade ingen sådan uppfattning. Han gjorde ingen värdering av om de är bättre eller sämre renskötare. Det är staten som har ansvaret för den uppkomna situationen. Staten skulle inte ha gått med på att gränsen mot Norge stängdes för Karesuandosamerna. Men den svenska staten föll undan i stället för att bevaka de svenska samernas intressen. Han vill inte höra att han ser annorlunda på sydsamer än Karesuandosamerna. Han räknar dem som likvärdiga i alla avseenden. Sydsamerna har säkert haft skötesrenar. Rennäringen har gått i vågor. Förhållandena att det blev inflyttning i Vapsten är ingenting konstigt för just då låg rennäringen nere. Det var ingen aktiv verksamhet. Det är inte utmärkande för Vapsten, utan många fjällsamebyar

hade samma situation. Han menar att renskötseln i stort sett låg nere i Vapsten innan Karesuandosamerna kom. Det var inte status att vara renägare på den tiden och föräldrarna uppmanade sina barn att inte ägna sig åt renskötsel. Han kan inte kommentera ett förslag till yttrande till remiss 1964 angående skötesrenar. Skötesrenar hade ju även bofasta personer tidigare, sedan blev det enbart samer som hade skötesrenar. Med sitt påstående om olyckliga omständigheter som drabbade sydsamerna menar han att man valde tryggheten i att äga djur i en ladugård och ägna sig åt fiske och jakt och att det inte fanns samma intresse hos dem för renskötsel. Sydsamerna drabbades helt enkelt av ett minskat intresse för renägande, ökad exploatering av markerna och ogynnsamma förhållanden. Sedan hade Karesuandosamerna en annan inställning beroende på att de hade en annan form av renskötsel. Svårigheterna var att livnära sig på rennäring och tryggheten att inte ha sin försörjning springande löst på fjället, utan att man hade jordbruk och fiske och jakt som försörjning. Intresset för rennäringen har gått i perioder. Karesuandosamerna som flyttades hade ett större engagemang i renskötsel än vad sydsamerna hade.

Carl Lebeck

Han är jur.dr. i offentlig rätt med lång erfarenhet av forskning och undervisning vid universitet rörande stats- och förvaltningsrätt samt EU-rätt (samt kortare praktisk erfarenhet) och har på begäran av svarandeparterna skrivit ett rättsutlåtande om tolkningen av RF 2:17 och rennäringslagens förenlighet med regeringsformen. RF 2:17 andra stycket anger ett generellt undantag från den allmänna näringsfriheten vad gäller rennäringen, vilket innebär att lagstiftaren har ett mycket stort utrymme att göra begränsningar i rätten till rennäring. Regler om medlemskap i samebyar faller under detta undantag från den allmänna näringsfriheten och är därför förenliga med RF 2:17. Renskötselrätten är universell, men rennäringslagen är ett sätt att reglera denna. När det gäller EKMR, så är den endast tillämplig mellan olika stater och syftar till att skydda enskilda personer mot det allmänna. Det föreligger ingen allmän horisontell effekt av EKMR som kan göras gällande i mål mellan enskilda personer.

DOMSKÄL*Renskötselrätten*

Av 1 § rennäringslagen (1971:437) framgår att den som är av samisk härkomst (same) enligt bestämmelserna i denna lag får använda mark och vatten till underhåll för sig och sina renar. Renskötselrätten enligt bestämmelsens första stycke tillkommer den samiska befolkningen och grundas på urminnes hävd. Renskötselrätten får utövas av den som är medlem i sameby. Renskötselrätten är en särskild bruksrätt till fastighet till viss mark och den ger samerna rätt framför allt att använda marken till renbete, jakt och fiske. Rätten reglerades första gången i 1886 års renbeteslag, numera framgår renskötselrättens innebörd i första hand av rennäringslagen.

Renskötselrätten gäller på obegränsad tid och är, till skillnad från nyttjanderätter i allmänhet, inte grundad på avtal. Renskötselrättens och äganderättens närmare innehåll framgår, enligt förarbetena till rennäringslagen, av den lagstiftning som gäller vid varje tid. Enligt Skattefjällsmålet, NJA 1981 s. 1 regleras renskötselrätten på de aktuella fjällområdena uttömmande av rennäringslagen. Det framhölls dock i den aktuella domen att renskötselrätten i allmänhet, lika litet som äganderätten, berodde av särskild lagstiftning. Om rennäringslagen skulle upphävas skulle renskötselrätten ändå bestå, så länge den utövas. Renskötselrätten utgör också egendom enligt 2 kap 15 § regeringsformen och åtnjuter ett skydd motsvarande äganderätten, se SOU 2001:101 s. 107.

I och med 1886 års renbeteslag avskaffades de gamla lappskatteländen och en ny byaindelning infördes. Samernas sedan tidigare individuella rätt till renskötsel ersattes då av en kollektiv rätt som tillkom samebyarna. Ett syfte med förändringen var att avhjälpa vissa missförhållanden inom rennäringen, bland annat ett ojämnt nyttjande av renbetesmarkerna, se Bengtsson: Samerätt – en översikt, Norstedts juridik, s. 36.

Genom de efterföljande renbeteslagarna fick samebyarna en fastare organisation och tillerkändes slutligen genom 1971 års rennäringslag rättskapacitet med behörighet att företräda sina medlemmar. I Skattefjällsmålet, NJA 1981 s. 1 under p. 9.4 sas att de

befogenheter som samer hade enligt 1886 års lag i huvudsak står kvar enligt nu gällande rennäringslagstiftning. Den ingår nu i eller är förenad med den i rennäringslagen stadgade renskötselrätten. Vissa skillnader, betingade av att förutsättningarna för rennäringen och samernas förhållanden, har gjorts, men den grundläggande principen står kvar oförändrad, nämligen den uteslutande rätten för samer att inom områden som lagen anger begagna mark och vatten till underhåll för sig och sina renar. Kvar står också principen att lagstiftningen uttömmande reglerar de rättigheter och skyldigheter som följer av renskötselrätten. I Girjasmålet, NJA 2020 s. 3 p. 219 sägs att effekten av genomförd lagstiftning på området får anses vara att den rätt till renbete som före 1886 års lag tillkom enskilda samer inom ett område kom att övergå till medlemmarna i den sameby där området är beläget.

Vapstens sameby

Den 13 maj 1975 registrerade länsstyrelsen i enlighet med bestämmelserna i rennäringslagen Vapstens sameby. Till grund för registreringen låg en ansökan av Anders Erlin Omma, Per Johannes Omma, Nicolaus Utzi, Tornas Omma, Nils Olof Ommka och Henrik Omma. Ansökan kompletterades av lantbruksnämndens rennäringsavdelning. Samma dag avslog länsstyrelsen en annan ansökan om registrering av Vapstens sameby. Denna ansökan var undertecknad av Jonas Barruk enligt uppdrag. Länsstyrelsen motiverade avslagsbeslutet med att det av utredningen ej framgick att de personer som genom Jonas Barruk ansökt om registrering utgjorde medlemmar i sameby enligt 11 § rennäringslagen. Besluten om avslag respektive registrering överklagades till kammarrätten av bland annat Jonas Barruk. Kammarrätten lämnade besvären utan bifall och regeringsrätten meddelade inte prövningstillstånd varför beslutet om registrering vann laga kraft.

Det är ostridigt i målet att ingen av kärandena för närvarande är medlemmar i Vapstens sameby.

Svarandenas rätt att bedriva renskötsel i Vapstens sameby

Kärandena har gjort gällande att svarandenas förfäder inte haft laglig rätt att flytta till Vapstens lappbys betesområde med sina renar och att de och deras ättlingar kvarstannat i området i ond tro.

Inflyttningen till Vapsten synes i och för sig ha skett utan att alla formalia iakttagits som föreskrevs i då gällande 1928 års renbeteslag, bland annat tycks något formellt tillstånd för de inflyttade att kvarstanna i området inte ha meddelats. Inte heller tycks det ha ägt rum något samråd med den då befintliga lappbyn. Av utredningen i målet framgår dock inte att det förekommit några invändningar från lappbyns sida mot inflyttningen och utredningen visar inte heller annat än att den enligt 1928 års lag tillståndsgivande myndigheten accepterat att de inflyttade samerna kvarstannade i Vapsten. De inflyttade samerna får därför anses ha med berörda myndigheters acceptans ha kvarstannat i området och därmed förvärvat rätt till renskötsel i området.

Enligt tingsrättens mening bör, med hänsyn dels till myndigheternas underlåtenhet att agera mot dem, dels den långa tid som förflutit sedan inflyttningen, dels det förhållandet att de inflyttade under denna tid upparbetat renskötsel och inrättat sig efter de faktiska förhållandena anses i god tro ha skaffat sig rätt att kvarstanna och att bedriva renskötsel. Vad som förekom år 1971 när det begärdes avhysning av de inflyttade samernas ättlingar ger ytterligare stöd för denna bedömning. Utredningen ger inte något närmare stöd för att svarandenas rätt sedermera gått förlorad på grund av att man upphört med renskötseln. Redan det förhållandet att svarandena fortfarande bedriver organiserad renskötsel i området ger tydligt belägg för att man inte upphört med verksamheten. Det förhållandet att enskilda rättssubjekt på svarandesidan må ha försatts i konkurs kan inte tillmätas den betydelsen att svarandenas rätt till renskötsel därmed skulle ha upphört.

Regeringsformens bestämmelse om det samiska folket och folkrättsliga principer om urfolks rättigheter

Enligt rennäringslagen är det endast den som är medlem i sameby som har rätt att utöva renskötsel på samebyns område. Detta förhållande framstår i detta mål enligt tingsrättens mening som en omständighet av central och till synes avgörande betydelse.

En fråga är emellertid om lagtexten kan göras till föremål för omtolkning grundad på antingen 1 kap 2 § 6 st regeringsformen eller vissa folkrättsliga principer om urfolks rättigheter på så sätt att rennäringslagens krav på medlemskap i sameby som förutsättning för rätt att bedriva renskötsel kan åsidosättas.

I den angivna bestämmelsen i regeringsformen föreskrivs att det samiska folkets och etniska, språkliga och religiösa minoriteters möjligheter att behålla och utveckla ett eget kultur- och samfundsliv ska främjas. Bestämmelsen ger uttryck för ett mål för samhällelig verksamhet, men ger inte i sig upphov till några rättigheter för enskilda. Den anses ändå kunna få viss materiell betydelse i situationer där det är fråga om att väga olika faktorer mot varandra. Samernas intresse av att kunna vidmakthålla sin kultur ska vid en sådan avvägning tillmätas särskild vikt. Det är emellertid framför allt i sådana avvägningssituationer som en bestämmelse av detta slag kan få betydelse.

Den nu aktuella bestämmelsen i regeringsformen ger uttryck för folkrättsliga principer om tillvaratagande av etniska minoriteters rättigheter. Principer av detta slag kommer bland annat till uttryck i Europarådets ramkonvention den 1 februari 1995 om skydd för nationella minoriteter, särskilt artikel 5.1, FN:s konvention den 16 december 1966 om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter, särskilt artikel 1.2, FN:s konvention den 16 december 1966 om medborgerliga och politiska rättigheter, särskilt artikel 1.2 samt FN:s deklaration 13 september 2007 om urfolks rättigheter, särskilt artikel 26 (jfr Girjasmålet, NJA 2020 s. 3 p. 94).

När det gäller folkrättens tillämpning på nationell rätt bygger svensk rätt på den s.k. dualistiska principen. Den innebär att folkrättsliga regler av nu aktuellt slag inte har någon omedelbar effekt utan förutsätts bli tillämpade av domstolarna först sedan de har införlivats med nationell rätt genom lagstiftning. Det är å andra sidan naturligt att folkrättsliga principer tillmätts betydelse vid tolkning av nationell rätt även om ett införlivande genom lagstiftning inte har skett. Av Girjasmålet, NJA 2020 s. 3 p. 95 framgår emellertid att vare sig 1 kap 2 § 6 st. regeringsformen eller de angivna folkrättsliga principerna anses kunna leda till att bestämmelsen i rennäringslagen om krav på medlemskap i sameby ges en helt annan innebörd än den som lagtexten uttrycker.

Utifrån vad nu sagts drar tingsrätten således slutsatsen att vare sig den aktuella bestämmelsen i regeringsformen eller de folkrättsliga principerna innebär att rennäringslagens ordalydelse vad gäller rätten att bedriva renskötsel kan åsidosättas.

Kan rennäringslagens krav på medlemskap i sameby åsidosättas av annan anledning?

Kärandena har gjort gällande att den omständigheten att de har berövats rätten till renskötsel står i konflikt med egendomsskyddet i den europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna. Tingsrätten har med anledning härav att med tillämpning av 11 kap 14 § regeringsformen pröva huruvida rennäringslagens bestämmelse om renskötselrätten endast får utövas av den som är medlem i sameby är förenlig med Europakonventionens och även regeringsformens egendomsskydd.

Av 2 kap 15 § regeringsformen framgår att vars och ens egendom är tryggad genom att ingen kan tvingas avstå från sin egendom till det allmänna eller till någon enskild genom expropriation eller något annat sådant förfogande eller tåla att det allmänna inskränker användningen av mark eller byggnad utom när det krävs för att tillgodose angelägna allmänna intressen.

Europakonventionens artikel 1 i första tilläggsprotokollet anger att varje fysisk eller juridisk person ska ha rätt till respekt för sin egendom. Ingen får berövas sin egendom annat än i det allmännas intresse och under de förutsättningar som anges i lag och i folkrättens allmänna grundsatser. Bestämmelsen inskränker dock inte staters rätt att genomföra sådan lagstiftning som staten finner nödvändig för att reglera nyttjandet av egendom i överensstämmelse med det allmännas intresse eller för att säkerställa betalning av skatter eller andra pålagor eller av böter eller viten.

Regleringen av renskötselrätten - som har syftat till att effektivisera rennäringen och som även innefattat vissa förbättringar av samernas rättsställning - har sedan tidigare inte ansetts som något grundlagsstridigt övergrepp mot samerna, Bengtsson a.a. s. 37 och Skattefjällsmålet, NJA 1981 s. 1 under p. 9.4.

Det har i svensk doktrin framförts att kravet på medlemskap i sameby för att utöva renskötselrätt bör ses mot bakgrund av samernas ensamrätt till rennäringen. Det bör kunna godtas att den positiva särbehandling som ensamrätten innebär begränsas med hänsyn till sättet för utövningen av rätten. Det förhållandet att det krävs en viss organisering för utövandet kan inte anses diskriminerande. Motsvarande ordning förekommer inom fastighetsrätten exempelvis på det sättet att det införts regler om lämpliga bruksformer för att naturresurserna ska tillvaratas på bästa sätt. Rennäringens särdrag utgör alltså en godtagbar motivering för det sätt lagstiftaren valt att organisera verksamheten, Bengtsson, a.a. s. 98.

De regler som införts vad gäller renskötseln har alltså syftat till att åstadkomma en organiserad och mer lönsam renskötsel. Detta får anses utgöra ett godtagbart skäl för den införda regleringen av rätten att utöva renskötsel, jfr. Kitok ./.. Sverige, FN:s kommitté för mänskliga rättigheter, case nr 197/1985.

Härutöver bör framhållas att frågan om medlemskap i en sameby kan prövas i domstol. Den enskilde som med egna renar vill bedriva renskötsel inom en samebys betesområde kan ansöka om medlemskap i samebyn. Om sökanden av samebyn vägras

inträde får sametinget medge sökanden inträde som medlem om det finns särskilda skäl, se 12 § rennäringslagen. Eftersom ett sådant beslut innefattar myndighetsutövning mot enskild får sametingets beslut överklagas till allmän förvaltningsdomstol.

Tingsrätten finner vid en sammantagen bedömning att rennäringslagens föreskrift att renskötselrätten endast får utövas av den som är medlem i sameby inte kan anses oförenlig med bestämmelserna i 2 kap 15 § regeringsformen eller Europakonventionens artikel 1 i första tilläggsprotokollet.

Frågan om utträngning

Kärandena har även anfört att de inte frivilligt gett upp rätten till renskötsel utan i stället mot sin vilja blivit utträngda av svarandena. Det ankommer på kärandena att styrka att en sådan utträngning har skett. Den bevisning som åberopats i denna del utgörs väsentligen av muntliga utsagor av olika representanter för kärandena. Deras uppgifter har bemötts av olika representanter för svarandena. Tingsrätten har inte bibringats någon entydig bild av vad som förekommit i detta hänseende och finner sammantaget att den bevisning kärandena i denna del förebringat inte ger tillräckligt stöd för den påstådda utträngningen.

Bättre rätt till renskötsel eller delad rätt till renskötsel

Kärandena har anfört att de har en upparbetad sedvanerätt till renskötsel inom det område som tvisten gäller och att de har bättre rätt till renskötsel än svarandena eller att rätten till renskötseln i vart fall ska anses tillkomma såväl kärandena som svarandena.

Det är i målet i och för sig utrett att kärandena är samer, att det föreligger släktskap mellan dem och samer som tidigare bedrivit renskötsel i området och att de, eftersom de tillhör den samiska befolkningen har en på urminneshävd grundad rätt att bedriva renskötsel.

Eftersom ingen av kärandena för närvarande är medlem i Vapstens sameby, då rätten till renskötsel inom samebyns betesområde enligt rennäringslagen förutsätter medlemskap i samebyn och då renskötselrätten uttömmande regleras i rennäringslagen, kan kärandenas yrkande om bättre rätt därför inte bifallas på den nu anförda grunden.

Som tingsrätten redan anført kan de enskilda kärandena var för sig bedriva renskötsel i Vapstens samebys betesområde om de blir medlemmar i samebyn och de har möjlighet att i förekommande fall i sista hand få frågan prövad av förvaltningsdomstol.

När det gäller kärandenas talan i målet uppfattar tingsrätten förstahandsyrkandet om bättre rätt till renskötsel inom Vapstens samebys område så att vid bifall till käromålet skulle Vapstens lappby överta samebyns funktioner och samebyn till följd därav upplösas. Hur detta skulle kunna ske är inte reglerat i rennäringslagen och det förefaller som att de samlade rättsföljderna av ett sådant domslut är både oklara och svåra att överblicka.

Enligt rennäringslagen kan endast en sameby finnas för de renskötselberättigade inom en samebys renbetesområde. Ett bifall till yrkandet om delad rätt till renskötsel mellan samebyn och dess medlemmar å ena sidan och lappbyn och dess medlemmar å andra sidan framstår därmed som oförenligt med gällande lagstiftning.

Det är således enligt tingsrättens mening inte lagligen möjligt att bifalla vare sig kärandenas yrkande om bättre rätt eller yrkandet om delad rätt.

Tingsrätten finner vid angivna förhållanden att käromålet i dess helhet ska ogillas.

Rättegångskostnader och rättshjälp

Mot bakgrund av utgången i målet ska kärandeparterna förpliktas att utge ersättning för svarandeparternas rättegångskostnader och kostnaderna för rättshjälp.

Kärandeparterna har vitsordat ett ombudsarvode motsvarande arbete 240 timmar och har, för det arbete som nedlagts i det återförvisade målet, vitsordat ett timantal motsvarande vad kärandeparterna själva har yrkat. Kärandeparterna har bestritt att ersättning ska utgå för kostnader hänförliga till parternas eget arbete med anledning av att de företräts av ombud. Kärandeparterna har vitsordat begärd ersättning för tidsspillan och utlägg.

Tingsrätten gör följande bedömning.

Tingsrätten anser att den begärda ersättningen enligt rättshjälpslagen får anses skälig.

När det gäller begärd ersättning för ombudsarvode och parternas eget arbete gör tingsrätten följande bedömning.

Enligt 18 kap 8 § rättegångsbalken (RB) ska ersättning för rättegångskostnad fullt motsvara kostnaden för rättegångens förberedande och talans utförande jämte arvode till ombud eller biträde, såvitt kostnaden skäligen varit påkallad för tillvaratagande av partens rätt. Ersättning skall enligt samma lagrum också utgå för partens arbete och tidsspillan i anledning av rättegången. Regleringen i 18 kap 8 § RB innebär att en kostnad, i den mån den inte är medgiven av motparten, inte kan ersättas utan att den anses skälig med hänsyn till vad den avser. Det är alltså inte tillräckligt att beloppet inte framstår såsom oskäligt. Beträffande kostnad för ombudsarvode är att beakta att ersättningen härför inte - såsom är fallet med ersättning till rättshjälpsbiträde - i första hand skall bestämmas efter nedlagd tid. Sådan ersättning skall bestämmas med hänsyn till bl.a. målets beskaffenhet och omfattning samt till den omsorg och skicklighet med vilken arbetet har utförts. Därvid kan även beaktas sådana omständigheter som tvisteföremålets värde och den betydelse som målets utgång i övrigt haft för parten (se NJA 1997 s. 854).

Den begärda timersättningen är skälig och det finns inte anledning ifrågasätta att svarandeparterna och deras ombud har lagt ner den tid på målet som parterna har

uppgett. För bifall till yrkandet om ersättning för arbete krävs också att omfattningen av arbetet har varit rimlig i förhållande till målets art och omfattning.

Målet har varit av komplicerad art och pågått under lång tid. Eftersom parterna varit oeniga om det historiska förloppet, har det genomförts en omfattande utredning om det historiska förloppet och släktskapsförhållandena mellan samer verksamma på området. Med hänsyn till vad som förekommit får den av svarandeparterna yrkade kostnaden för ombudsarvode anses ha varit i sin helhet skäligen påkallad för tillvaratagande av svarandenas rätt.

När det gäller yrkandet om ersättning för eget arbete finner tingsrätten att det inte kan anses utrett att den begärda ersättningen, som huvudsakligen ska ha bestått i att arbeta med arkivmaterial och förbereda ombudens arbete, kan anses skälig. Yrkandet i denna del ska därför avslås.

HUR MAN ÖVERKLAGAR, se bilaga (TR-02)

Överklagande ställs till Hovrätten för Övre Norrland och ges in till tingsrätten senast den 8 juli 2022.

På tingsrättens vägnar

Jan Erik Oja

Niklas Lind (referent)

Christer Ödberg

Käranden

1. Vapstens Lappby
c/o Torkel Stångberg
Box 142
920 64 Tärnaby

2. Ulf Martin TORDEL Stångberg, 19791006-8597
Vallenäs 118
920 64 Tärnaby

3. Hans TONY Olofsson, 19560219-8557
Mosekälla 128
920 64 Tärnaby

4. SIGRID Elisabet Stångberg, 19450427-8724
Storsand 121
920 64 Tärnaby

5. BO Gunder Lingebrant, 19500318-4438
Strandgatan 51
263 32 Höganäs

6. TAGE Erland Johansson, 19420213-8717
Rönnbäck
920 64 Tärnaby

7. TORD Allan Olofsson, 19580130-8593
Granåsvägen 35
920 64 Tärnaby

8. JAN Herbert Olofsson, 19610724-8533
Bultvägen 4
923 31 Storuman

9. Lars Göran ANDREAS Stångberg, 19720405-8577
Gartnetvadda 4
9520 Kautokeino
Norge

10. MONIKA Carola Rickefors, 19630418-8565
Henriksfjäll 40
923 95 Kittelfjäll

11. Karl-Göran Hansson, 19510811-8539
Henriksfjäll 40
923 95 Kittelfjäll

12. Axel-Olov Stångberg, 19480918-8552
Storsand 123
920 64 Tärnaby

13. Axel OLIVER Israelsson, 19550405-8537
Tärnamo 143
920 64 Tärnaby

14. KATINKA Charlott Kristin Östergren, 19640909-8644
Tärnamo 143
920 64 Tärnaby

15. TOMAS Gunnar Stångberg, 19521229-8573
Hattli
8690 Hattfjelldal
Norge

16. Jan-Erik Lingebrant, 19610312-8556
Markvägen 8 Lgh 1002
903 60 Umeå

17. ERIK Jakob Cristoffer Östergren, 19730314-8576
Tärnamo 168
920 64 Tärnaby

18. BO Nils Martin Barruks dödsbo, 19401004-8710
Revirvägen 4
912 34 Vilhelmina

19. SARA Bianca Holmqvist Åsdell, 19791013-8507
Liljehem
Abborrträskliden 31
921 99 Lycksele

20. MARCUS Tor Allan Törngren, 19780308-8678
Jokksjaure 329
920 64 Tärnaby

21. Israel Lars-PETER Östergren, 19670917-8591
Toppeneien 5
8690 Hattfjelldal
Norge

22. KENT Allan Vinka, 19630608-8557
Bygget Mosekälla 312
920 64 Tärnaby

Ombud för kändena:

Advokaten Jan Södergren
Jan Södergren Advokatbyrå AB
Box 241 64
104 51 Stockholm

Svaranden

1. Vapsten sameby, 895400-2948
Box 235
921 34 Lycksele
2. INGER Ella-Stina Baer Omma, 19490818-8586
Box 171
920 64 Tärnaby
3. JON MIKAEL Anders Labba, 19771116-8935
Prästbolsvägen 24
921 33 Lycksele
4. Elle MERETE Mortensen Omma, 19780826-5347
2443 Drevsjö
Norge
5. Annika LISA Margaretha Omma, 19810203-8547
Hantverkaregatan 22 C Lgh 1001
921 31 Lycksele
6. Diana MARJA-KARI Omma, 19860921-8543
Fättjaur 38
923 95 Kittelfjäll
7. Ella INGER-ANN Omma, 19810814-8548
Prästbolsvägen 24
921 33 Lycksele
8. Henrik TOMAS Omma, 19370914-8716
Blå Vägen 126
923 41 Stensele
9. LARS JONAS Omma, 19450514-8751
Bångvägen 61
921 32 Lycksele
10. Nils Ole Henrik Mortensson Omma, 19800818-1391
Sandviksvägen 5
920 64 Tärnaby
11. PER HENNING Nicolaus Utsi, 19660612-8533
Boxfjäll 535
920 64 Tärnaby

12. LARS ANDERS Ingvar Ågren, 19600129-7636
Boxfjäll 602
920 64
Tärnaby

Ombud för svaranden:

Advokaten Per Magnusson
Magnusson Minds Advokatbyrå AB
Kampementsgatan 8
SE115 38, Stockholm

Biträdande juristen Sarah van der Stad
Magnusson Minds Advokatbyrå AB
Kampementsgatan 8
SE115 38, Stockholm

Hur man överklagar

Dom i tvistemål, tingsrätt

TR-02

Vill du att domen ska ändras i någon del kan du överklaga. Här får du veta hur det går till.

Överklaga skriftligt inom 3 veckor

Ditt överklagande ska ha kommit in till domstolen inom 3 veckor från domens datum. Sista datum för överklagande finns på sista sidan i domen.

Överklaga efter att motparten överklagat

Om ena parten har överklagat i rätt tid, har den andra parten också rätt att överklaga även om tiden har gått ut. Det kallas att anslutningsöverklaga.

En part kan anslutningsöverklaga inom en extra vecka från det att överklagandetiden har gått ut. Ett anslutningsöverklagande måste alltså komma in inom 4 veckor från domens datum.

Ett anslutningsöverklagande upphör att gälla om det första överklagandet dras tillbaka eller av något annat skäl inte går vidare.

Så här gör du

1. Skriv tingsrättens namn och målnummer.
2. Förklara varför du tycker att domen ska ändras. Tala om vilken ändring du vill ha och varför du tycker att hovrätten ska ta upp ditt överklagande (läs mer om prövningstillstånd längre ner).
3. Tala om vilka bevis du vill hänvisa till. Förklara vad du vill visa med varje bevis. Skicka med skriftliga bevis som inte redan finns i målet.

Det är inte säkert att du kan lägga fram nya bevis. Vill du göra det ska du förklara varför du inte lagt fram bevisen tidigare.

Vill du ha nya förhör med någon som redan förhörts eller en ny syn (till exempel besök på en plats), ska du berätta det och förklara varför.

Tala också om ifall du vill att motparten ska komma personligen vid en huvudförhandling.

4. Lämna namn och personnummer eller organisationsnummer.
Lämna aktuella och fullständiga uppgifter om var domstolen kan nå dig: postadresser, e-postadresser och telefonnummer.
Om du har ett ombud, lämna också ombudets kontaktuppgifter.
5. Skriv under överklagandet själv eller låt ditt ombud göra det.
6. Skicka eller lämna in överklagandet till tingsrätten. Du hittar adressen i domen.

Vad händer sedan?

Tingsrätten kontrollerar att överklagandet kommit in i rätt tid. Har det kommit in för sent avvisar domstolen överklagandet. Det innebär att domen gäller.

Om överklagandet kommit in i tid, skickar tingsrätten överklagandet och alla handlingar i målet vidare till hovrätten.

Har du tidigare fått brev genom förenklad delgivning, kan även hovrätten skicka brev på detta sätt.

Prövningstillstånd i hovrätten

När överklagandet kommer in till hovrätten tar domstolen först ställning till om målet ska tas upp till prövning.

Hovrätten ger prövningstillstånd i fyra olika fall.

- Domstolen bedömer att det finns anledning att tvivla på att tingsrätten dömt rätt.
- Domstolen anser att det inte går att bedöma om tingsrätten har dömt rätt utan att ta upp målet.
- Domstolen behöver ta upp målet för att ge andra domstolar vägledning i rättstillämpningen.
- Domstolen bedömer att det finns synnerliga skäl att ta upp målet av någon annan anledning.

Om du *inte* får prövningstillstånd gäller den överklagade domen. Därför är det viktigt att i överklagandet ta med allt du vill föra fram.

Vill du veta mer?

Ta kontakt med tingsrätten om du har frågor. Adress och telefonnummer finns på första sidan i domen.

Mer information finns på www.domstol.se.